https://www.doi.org/10.31918/twejer.2141.12

e-ISSN (2617-0752)　　p-ISSN (2617-0744)

ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتنی لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن ١٩٢٠-١٩٢٢

پ. ی. د. بختیار سعید محمود

مامۆستا لە کۆلیژی پەروەردەی بنەڕەتی زانکۆی سەلاحەددین/ بەشی زانستی کۆمەلایەتی

bakhtear.mahmood@su.edu.krd

پوختە

ڕۆژنامەی پێشکەوتن لە ماوەی فەرمانڕەوایی ئینگلیزەکاندا لە سلێمانی لە نێوان سالآنی ١٩٢٠-١٩٢٢دا دەرچووە. لەسەر بابەتی جۆراوجۆر قسەی کردووە، ئێمە توێژینەوەمان لەسەر ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتن لە لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەکەدا کردووە. ئەم لێکۆڵینەوەیە لە سێ تەوەرە پێکهاتووە، لە تەوەرەی یەکەمدا هەوڵمانداوە ڕۆژنامەکە بناسێنین، چونکە بەبێ ناساندنی ڕۆژنامەکە ناتوانین بچینە سەر بابەتەکان. لە تەوەرەی دووەمدا باسمان لە سیاسەتی ئینگلیزەکان بەرانبەر کشتوکاڵ بە گشتی و بەرهەمهێنانی تووتن بە تایبەتی لە لیوای سلێمانیدا کردووە. تەوەرەی سێیەم بە ناونیشانی ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتنە لە لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا. بەوردی تیشک خراوەتەوەسەر تەواوی ئەو بابەتانەی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن لەبارەی تووتنەوە نووسراون.

وشە کلیلییەکان: ڕۆژنامە، پێشکەوتن، تووتن، سلێمانی، ئینگلیز، کورد.

ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتنی لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن ١٩٢٠-١٩٢٢

پێشــەكـــی

ڕۆژنامەی پێشکەوتن لە ماوەی فەرمانڕەوایی ئینگلیزەکان لە سلێمانی لە نێوان سالآنی ١٩٢٠-١٩٢٢دا دەرچووە و یەکەم ڕۆژنامەی کوردییە لە شاری سلێمانی و کوردستانی عێراقدا دەرچووبێت. نووسینەکانی نێو ئەم ڕۆژنامەیە لەسەر بابەتی جۆراوجۆر بوون، ئێمە لەم توێژینەوەیەدا لایەنێکی ئابووریی ئەو کاتی کۆمەڵگەی کوردەواریمان هەڵبژاردووە تا قسەی لەسەر بکەین، ئەویش ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتنی لیوای سلێمانییە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا. توێژەر بەم توێژینەوەیە دەیەوێت پەیامی بایەخدانی ڕۆژنامەکە بە ژیانی ئابووریی ئەو کاتی کۆمەڵگەی کوردەواری بگەیەنێت.

گرنگیی ئەم توێژینەوەیە لەوەدایە کە تاوەکو ئێستا لە هیچ سەرچاوە و ناوەندێکی ئەکادیمی توێژینەوەیەکی لەم جۆرەیان لەبارەی گرنگیدانی ڕۆژنامەی پێشکەوتن بە بەرهەمی تووتن لە لیوای سلێمانیدا نەنووسراوە. گرنگییەکی تری ئەم توێژینەوەیە لەوەدایە کە دەچێتە چوارچێوەی توێژینەوە ئابوورییەکان لە مێژووی کورد، چونکە ئەم جۆرە توێژینەوانە لە مێژووی کورددا زۆر کەمن و زیاتر بایەخ بە توێژینەوە سیاسیەکان دراوە.

هۆکاری سەرەکی بۆ هەڵبژاردنی ئەم بابەتەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە کاتێک بەناو ژمارەکانی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا گوزەر دەکەین دەبینین بەدەیەها ڕاپۆرت و بابەت لەسەر کشتوکاڵی تووتن نووسراوە و بایەخی تایبەتی پێدراوە کە ئەم بایەخدانە بە هیچ بەرهەمێکی تری کشتوکاڵی بەدیناکرێت. ئەمەش مانای هەوڵی ئینگلیزەکان دەگەیەنێت بۆ پەرەپێدانی

بەرهەمی تووتن، چونکە ئەوان لەوە تێگەیشتبوون کە لیوای سلێمانی کۆگای بەرهەمهێنانی تووتنە لە هەموو عێراقدا، بەمەش دەکرێ سوودی ئابووری لێوەربگیرێ و سەرچاوەیەک بێت بۆ زیادکردنی داهات و دەستکەوتی ئابووری.

لەم توێژینەوەیەدا بۆ گەیشتن بە ئامانجی لێکۆڵینەوەکە هەوڵمانداوە لە ڕێگەی بابەتەکانی ڕۆژنامەی پێشکەوتن و لەڕێی سەرچاوە مێژووییە جۆربەجۆرەکانەوە زانیاری و تێڕوانینی تەواومان دەستبکەوێت لەبارەی ڕەنگدانەوەی دۆخی کشتوکاڵی تووتنی لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا. لەپاڵ ئەوەی هەندێجار پەنامان بردۆتە بەر چەند میتۆدێکی تر بۆ گەیشتن و چارەسەری بابەتەکان.

لێکۆڵینەوەکەمان لە سێ تەوەرە پێکهاتووە، تەوەرەی یەکەم تەرخانکراوە بۆ پێناسە و ناساندنی ڕۆژنامەی پێشکەوتن. لە تەوەرەی دووەمدا باس لەو هۆکارانە کراوە کە وای لە ئینگلیزەکان کردووە بایەخ بە بەرهەمهێنانی تووتن لە لیوای سلێمانی بدەن. لە تەوەرەی سێیەمدا تیشکخراوەتەوەسەر تەواوی ئەو بابەتانەی کە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن لەبارەی بەرهەمهێنانی تووتن نووسراون، و ناوەڕۆکی بابەتەکان بە وردی شیکراونەتەوە، لێرەوە دۆخی کشتوکاڵی تووتن لە لیوای سلێمانی بە تەواوی ڕوونکراوەتەوە و کێشەکانی ئەم بەرهەمە کشتوکاڵییە لەو سەردەمەدا دیاریکراوە.

لە کۆتاییشدا بە پێویستی دەزانم ئاماژە بە هەندێک لەو سەرچاوە گرنگانە بکەم کە بۆ نووسینەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە سوودم لێ وەرگرتوون. بەهۆی ئەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە لەبارەی کشتوکاڵی تووتنە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا، هەربۆیە بە پلەیەک پشتمان بە بابەتەکانی ڕۆژنامەکە بەستووە بۆ نووسینی توێژینەوەکە. بەڵام لەپاڵ ئەمانەشدا پشت بە کۆمەڵێک سەرچاوەی تر بەستراوە کە هەندێکیان دەگەڕێنەوە بۆ

ئەو سەردەم و هەندێکی تریان نوێن. لە دیارترین ئەو سەرچاوانەی هاوسەردەمی فەرمانڕەوایی ئینگلیزەکانن لە سلێمانی پەرتووکی مس غیرترود بیلە بە ناوی (فصول من تاریخ العراق القریب، وەرگێڕانی بۆ عەرەبی جەعفەر خەیات). هەروەها سوود لە نووسینی چەند نووسەرێکی تر وەرگیراوە کە خۆیان لەناو ڕووداوەکانی ئەو سەردەم ژیاون و قسەیان لەسەر کردووە، لەوانە سیسیل جۆن ئێدمۆندس لە پەرتووکی (کورد تورک عەرەب)، ئەحمەد خواجە لە پەرتووکی (چیم دی) و یادداشتەکانی ئەحمەد تەقی بە ناوی (خەباتی گەلی کورد لە یادداشتەکانی ئەحمەد تەقیدا) و ... هتد.

تەوەرەی یەکەم: ناساندنی ڕۆژنامەی پێشکەوتن

ڕۆژنامەی پێشکەوتن بە یەکەم ڕۆژنامەی کوردی دادەنرێت لە کوردستانی عێراق، کە لە شاری سلێمانی دەرچووە. دوای ئەوەی ئینگلیزەکان شێخ مەحمودیان لە سلێمانی تێکشکاند و دەستیان بەسەر شاری سلێمانیدا گرت[(1)]، یەکەم ژمارەی ئەم ڕۆژنامەیە لە ٢٩ نیسانی ١٩٢٠دا دەرچووە، ڕۆژنامەکە بۆ ماوەی زیاتر لە دوو ساڵ ١١٨ ژمارەی لێ دەرچووە (بطی، ٢٠١١: ٣٢؛ بۆ بینینی یەکەم و دوا ژمارەی ڕۆژنامەی پێشکەوتن بڕوانە پاشکۆی ژمارە یەک). ڕۆژنامەکە هەفتانە بووە و بە فەرمان و لەژێر چاودێریی مێجەرسۆن[(2)]، حاکمی سیاسیی ئینگلیزەکان لە سلێمانی و دوای ئەو جێگرەکانی دەرچووە. ڕۆژنامەکە بایەخی بە هەواڵی سیاسی و ئابووری و شیعر و ئەدەب و کلتووری کوردی و ... هتد داوە. لە سەرەوەی لاپەڕەی یەکەمی هەموو ژمارەکانیدا نووسراوە "هەموو شتێک بۆ پێشکەوتن دەنووسرێ". ناوی ڕۆژنامەکەش بە شێوەی (پیشکوتن) نووسراوە (بڕوانە یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەکە لە٢٩ نیسانی ١٩٢٠: ١). دوا ژمارەی ئەم ڕۆژنامەیە لە ٢٧ تەمموزی ١٩٢٢ دەرچووە، دوای ئەوەی شێخ مەحمود لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٢٢

لە سلێمانی دەسەڵاتی گرتەوە دەست، لە جێگەی ئەم ڕۆژنامەی بانگی کوردستان[٣] دەرچووە (عەتار و سامی، ١٩٩٨: ٦-٧).

یەکێک لەو بابەتە گرنگانەی کە ئینگلیزەکان لە ماوەی دەسەڵاتیاندا لە سلێمانی بڕیاریان لەسەردا زمانی کوردییان کردە زمانی ڕەسمی لە شارەکەدا. ئەحمەد خواجە کە خۆی لەو سەردەمەدا ژیاوە لە بیرەوەریەکانیدا لە کتێبی (چیم دی) ئەوەمان بۆ باس دەکات کە ئینگلیزەکان بڕیاریاندا لە هەموو کاروباری حکومەتدا زمانی کوردی بەکاربهێنرێت. ناوبراو لەبارەی ڕۆژنامەی پێشکەوتنەوە باسی لەوە کردووە، کە دوای ئەوەی ئینگلیزەکان زمانی کوردییان کردە زمانی فەرمی، ڕۆژنامەی پێشکەوتنیان بە زمانی کوردی دەرکرد. ڕۆژنامەکە بە پڕۆگرام و لەژێر چاودێریی ڕاستەوخۆی مێجەرسۆندا دەرچووە و مەبەستیشی لە دەرکردنی ڕۆژنامەکە بۆ پێشاندانی دڵپاکی بۆ کورد و بڵاوکردنەوەی مەرامەکانی خۆیان بووە. دەرچوونی ڕۆژنامەکەش وەک موژدەیەکی خۆش بە خەڵکی ڕاگەیەنرا، ئەمەش لەبەرئەوەی وا تەماشای ڕۆژنامەکە کراوە کە زمانی کوردی پێ جێگیر دەبێت، لەم پێناوەشدا هەوڵیدەدا نووسین بە زمانێکی کوردی پاراو بنووسرێ و دوور بێت لە کارلێکردنی زمانەکانی تورکی، فارسی و عەرەبی، تەنانەت مێجەرسۆن دیاری بەو نووسەرانەش دەدا کە وتاریان بە کوردی پاراو دەنووسی، بۆ ئەم مەبەستەش شێخ نوری شێخ ساڵح خەڵاتکرا (خواجە، ٢٠١٣: ٥٣-٥٤؛ هەروەها بڕوانە: عمر، ٢٠٠١: ٨٥). بەڵام ئەحمەد تەقی کە خۆی لەو سەردەمەدا ژیاوە باس لەوە دەکات کە هەرچەندە نووسین و خوێندن بە زمانی کوردی بووە، و مێجەرسۆن یەکەم ڕۆژنامەی کوردی لە سلێمانی بە ناوی پێشکەوتنەوە دەرکرد، لەگەڵ ئەوەشدا ئەمانە هەموویان تەنها بۆ بەرژەوەندیی خۆی بوو، و هیچی تر (تەقی، ١٩٧٠: ٣٤؛ هەروەها بڕوانە: الحسنی، ١٩٣٥: ٥٩). کەچی هەندێکی تر لە سەرچاوە مێژووییەکان وای بۆ دەڕوانن کە دەرکردنی ڕۆژنامەی پێشکەوتن دوای دەرکردنی

شێخ مەحمود لە سلێمانی و هاتنەوەی دەسەڵاتی ئینگلیز بۆ شارەکە، لەو پێناوەدا بووە تاوەکو بارودۆخی شارەکە ئارامبکەنەوە و ڕای گشتیی کوردەکان بە لای ئینگلیزەدا ڕابکێشن (بطی، ٢٠١١: ٣٣).

ئینگلیزەکان لە ڕاپۆرتە نهێنییەکانیشدا باسیان لەوە کردووە کە ئەوان هەوڵیانداوە خوێندەواری لەناو کورددا بڵاوبکەنەوە و زمان و ڕێزمان و خوێندنی کوردی پێشبخەن دەرکردنی ڕۆژنامەی پێشکەوتنیش یەکێک بووە لەو هەوڵانە. زمانی خوێندن و نووسین کە تا ئەوکات تورکی بووە کردوویانە بە کوردی. وەک لە ڕاپۆرتی لیژنەی سەربازی و هەرێمی بە ژمارە (FC21) لە ٢٣ کانوونی دووەمی ١٩٢٣دا هاتووە باسی لەوە کردووە کە زۆربەی کوردەکان نەخوێندەوارن و ئەوان هەوڵیانداوە ڕێنماییەکانی نووسینی زمانی کوردی بخەنەسەر پێی خۆی (بۆ خوێندنەوەی ڕاپۆرتەکە بڕوانە: شێرکۆ و ئەکرەم "وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە"، ٢٠١٧، بەرگی سێیەم: ٣٨٤-٤١٨). مێجەرسۆنیش لەگەڵ گەشەپێدانی بیری ناسیۆنالیزمی کوردیدا بووە، دەرکردنی ڕۆژنامەی پێشکەوتنیش لەم پێناوەدا بووە، مەبەستی لەم کارە ئەوەبوو کورد بگات بە یەکێتییەکی کوردی و لەژێر سەرپەرشتیی بەریتانیەکاندا بیری ناسۆنالیزمی کوردی بایەخی پێبدرێت تا لە داهاتوودا ناسیۆنالیزمە کوردەکان بتوانن بە ئاشتی لە عێراقدا لەگەڵ ناسیونالیزمی عەرەبیدا بژین (جواد، ١٩٩٠: ١٨؛ علی، ٢٠٠٣: ٣٠٤). نموونەی تر هەن دەیسەلمێنن کە مێجەرسۆن لەگەڵ پەرەپێدانی بیری نەتەوەیی کوردیدا بووە، لە ژمارە ١٢ ڕۆژنامەی پێشکەوتندا هاتووە ناوی شاری سلێمانی لە ناوێکی عەرەبییەوە دەکاتە کوردی، وەک دەڵێت: "ناوی سلیمانی تا ایستا لە دفتری رسمی بغداد و جیکانی تر (سلیمانیە) یان دەنوسی، بە امر والی کوررا ناوی ڕسمی لوا و شار لمولا بە (سلیمانی) ناو دەبریت و أنوسریت. حاکم سیاسی میجرسون" (پێشکەوتن، ژ١٢، ١٥ تەمموزی ١٩٢٠: ٤).

سەرەتا ڕۆشنبیرانی سلێمانی لە ڕۆژنامەکە دوودڵبوون، بەڵام دواتر لێی نزیکبوونەتەوە و بەشداری و نووسینیان هەبووە. هەر ئەو کاتەی مێجەرسۆن حاکمی سیاسیی شاری سلێمانی و سەرنووسەر و سەرپەرشتیاری ڕۆژنامەکە بوو گەلێ نووسەر و شاعیریش بۆ ڕۆژنامەکەیان دەنووسی، زۆربەشیان لە دیاترین شاعیران و نووسەران و ئەدیب و پیاوانی بیر و سیاسی دیاری ئەو کاتی کورد بوون وەکو ڕەشید زەکی، تۆفیق فایەق، جمال عیرفان، شێخ نووری شێخ ساڵح، جەمیل سائب، زەکی سائب، ئەحمەد موختار بەگی جاف، ئەحمەد حەمدی بەگی ساحێبقڕان، بێخود، زێوەر، مستەفا قەرەداغی، مارف علی ئەسغەر جیاوۆک، تۆفیق وەهبی، ڕفیق حلمی، سەعید سدقی، عەبدوڵڵا سەبری و علی کمال باپیر و زۆری دیکەش (بۆبینینی بەشێک لە بابەتەکانی ئەم ڕۆشنیبرانە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن بڕوانە ژمارەکانی: ژ١١، ٨ تەمموزی ١٩٢٠: ٤؛ ژ٥٢، ٢١ نیسانی١٩٢١: ٢؛ ژ٨٢، 1٧ تشرینی دووەمی ١٩٢١: ٣-٤؛ ژ١٠٧، ١١ مایسی ١٩٢٢: ٢-٣؛ ژ١١٠، ١ حوزەیرانی ١٩٢٢: ٢؛ هەروەها بڕوانە: عمر، ٢٠٠١: ٨٣؛ بطی،٢٠١١: ٣٣). هەندێکی تر لە ڕۆشنبیرە کوردەکان لەم ڕۆژنامەیەوە دەستیان کردە پێداهەڵدان بە شانوباڵی ئینگلیز و لایان وابوو هاتنی ئینگلیزەکان بۆ وڵات دەبێتە هۆی پێشکەوتن و ئاوەدابوونەوە، هەروەک یەکێکیان لەم بارەیەوە نووسیویەتی: "بوچ بروا ناکن کەتا چند سالیکی تر شارەکمان زور آوەدان أبێت و زیاد أکات. أوی نەمان دیوە و نەهاتوە بوام شارە لە شمندوفر وشتی تر کە همو حسانەوەی پیوەیە بومان یت"(سعید صدقی، أی مردوی دروتان مری، پێشکەوتن ژ١١، ٨ تەمموزی ١٩٢٠: ١-٢).

ڕۆژنامەی پێشکەوتن هەرچەندە خزمەتی سیاسیی بەریتانیای کردووە، بەڵام وەک دەروازەیەکیش وابوو بۆ خەڵکی سلێمانی کە لێوەی دەیانڕوانییە ڕووداوەکانی دەوروبەر و جیهان. بە تایبەتی ئەو هەواڵانەی کە پەیوەستبوون بە دواڕۆژی سیاسیی قەوارەی تازە دامەزراوی عێراق

بۆ نموونە ژمارە ٤٧ی پێشکەوتن باسی سەفەری سێر بێرسی کۆکس دەکات بە مەبەستی بەشداریکردن لە کۆنگرەی قاهیرە (پێشکەوتن، ژ٤٧، ١٧ مارسی ١٩٢١: ٣). هەروەها ڕۆژنامەکە وەک کەناڵێکی ڕاگەیاندن ڕۆڵی بینیوە لە گەیاندنی هەواڵی ناوچەکە و جیهان بە خەڵکی سلێمانی، بۆ نموونە لە هەواڵی ناوچە عەرەبییەکاندا ئاماژە بەوە دەکات کە عوسمانییەکان واز لە داواکردنی میسر و تونس و مەراکش دەهێنن و قوبرسیش بە تەواوەتی دەبێت بە مافی ئینگلیزەکان (پێشکەوتن، ژ ٦، ٣ حوزەیرانی ١٩٢٠: ٣). لە ڕاستیدا ڕۆژنامەی پێشکەوتن وەک ڕۆژنامەیەکی ڕەسمی و زمانحاڵی حکومەت خۆی نمایش کردووە، تێکەڵ بە خەم و کاروباری گشتیی خەڵکیش بووە. لە شەقام و بازاڕ و چایخانەکان لە ژیانی خەڵکی نزیکدەبووەوە (بطی، ٢٠١١: ٣٣)، سەرەڕای ئەوەی بایەخی بە هەواڵی دەرەکی داوە، پانتاییەکی فراوانیشی بۆ هەواڵی ناوچە کوردییەکان تەرخانکردبوو. بە تایبەتی شەڕی نێوان ئینگلیز و هۆزەکان. ڕۆژنامەکە سیاسەتی ئینگلیزی بەرانبەر کورد دەخستەڕوو، زۆر بەڵێنی بە کورد دەدا، بەڵام ئامانجی بوو کورد لە نێوان سەربەخۆیی و بندەستیی دەسەڵاتی ناوەندی ڕابگرێ، یان هەوڵیدەدا کورد بە دەسەڵاتی ناوەندییەوە ببەستێتەوە (عمر، ٢٠٠١: ٨٣-٨٤).

تەوەرەی دووەم: سیاسەتی کشتوکاڵیی ئینگلیزەکان لە لیوای سلێمانی

پێش ئەوەی بێینە سەر بابەتی سەرەکیمان لە تەوەرەی داهاتوو، پێویستە ئاماژەیەک بە سیاسەتی ئینگلیزەکان بەرانبەر بواری کشتوکاڵی بە گشتی و تووتن بە تایبەتی بدەین. پێشەکی دەبێ ئەوە بزانین کە ئینگلیزەکان بە بایەخەوە تەماشای ئابووریی لیوای سلێمانییان کردووە. بێگومان ئەمەشمان لە بەڵگەنامەکانی ئەو کاتی ئینگلیزەکان لە عێراق بۆ ڕووندەبێتەوە، کاتێک وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا نامەیەک بۆ حاکمی مەدەنی لە بەغدا لە ٢٢ تشرینی دووەمی ١٩١٩دا ناردووە و دەڵێت:

گرنگیی ئابووری و ستراتیجی ناوچەی سلێمانی پەیوەندییە ئیداری و ئابوورییەکانی بە بەغداوە لە ڕابردوودا لەبەرچاو گیراون (بۆ خوێندنەوەی زیاتر بڕوانە دەقی بەڵگەنامەکە لە: عەبدول و شێرکۆ "وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە"، ٢٠١٧، بەرگی دووەم: ٤١). دەبێ ئەوەش بزانین کە نەک تەنها سلێمانی بەڵکو ناوچەی کوردی بە گشتی بایەخی ئابووریی زۆری بۆ ئینگلیزەکان هەبووە. ئەمەش لە بەڵگەنامەکانی ئەو کاتی ئینگلیز لە ناوچەکە خراوەتەڕوو. بەگوێرەی بەڵگەنامەیەکی نهێنی بە ژمارە (١٤٢٦٩) لە ٢٧ تشرینی دووەمی ١٩١٩ لە لایەن حاکمی مەدەنیی بەغداوە نووسراوە باس لەوە دەکات کە ناوچەی کوردی بایەخە ئابووری و جوگرافییەکانی لە بایەخی ڕەگەزی سەنگی زیاترە (بڕوانە: عەبدول و شێرکۆ "وەرگێڕانی لەئینگلیزییەوە"، ٢٠١٧، بەرگی دووەم: ٤٥). ڕەفیق حیلیمش کە خۆی لەو سەردەم ژیاوە لە یاداشتەکانیدا ئاماژەی بەوە کردووە، کە دوای گرتنی شێخ مەحمود و گەڕانەوەی دەسەڵاتی ئینگلیزەکان بۆ سلێمانی، دائیرەی مەندوبی سامی لە بەغدا و لایەنی عەسکەری زۆر هەوڵیاندا بۆ کردنەوەی ڕێگەی خانەقین و کۆیە و کەرکوک و ڕاکێشانی خەتی ئاسن بۆ هەندێ لە شارە کوردییەکان، بەڵام لاوازیی ئابووری ئەو ڕۆژگارەی دەوڵەتی بەریتانیا ڕێگربوو لە ئەنجامدانی ئەو کارە(حیلمی، ٢٠٠٣: ١١٦).

هەر لە زاری بەرپرسانی ئەو کاتی ئینگلیز لە ناوچەکە باسیان لەوە کردووە کە بەرهەمی کشتوکاڵی لە ماوەی فەرمانڕەواییی ئەواندا پەرەی سەندووە. لە ماوەی فەرمانڕەواییی ئینگلیزەکان لە لیوای سلێمانی لە نێوان ساڵانی (١٩١٩-١٩٢٢) بارودۆخی کشتوکاڵ تاڕادەیەکی باش گەشەی کرد. مێجەرسۆن حاکمی سیاسیی ئینگلیزەکان لە سلێمانی لە تشرینی دووەمی ١٩١٩دا لە وەڵامی مەندووبی سامی بەریتانی لە عێراق ئاماژەی بەوە کردووە کە لایەنی دارایی و بازرگانی لە سلێمانی پەرەی سەندووە و داهاتی کشتوکاڵی لیواکە زیادی کردووە (بۆ خوێندنەوەی

بابەتەکە بڕوانە: موکریانی، گۆڤاری دەنگی گێتی تازە، ژ ٥، ئابی ١٩٤٥: ٣٨٦-٣٨٧). ئیدمۆندسیش (٤) لە گۆڤاری (The Middle East Journal) باسی لەوە کردووە کە لەناو بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی ئەو کاتدا توتن بە بایەخترینی ئەو بەرهەمە کشتوکاڵییانە بووە کە سەرچاوەی سەرەکیی داهاتی شاری سلێمانی بووە و لە توانایدا بووە پێداویستیی هەموو عێراق دابین بکات (C. J. Edmonds, 1957:4). هەروەها بەگوێرەی ڕاپۆرتێکی ڕۆژنامەی جیۆگرافیکەڵ لە ساڵی ١٩١٩دا بڵاوکراوەتەوە باسی بایەخی توتن کراوە و ئاماژە بەوەکراوە بە فراوانی لە ناوچەی کوردی دەچێنرێت (بڕوانە: Mason,919: 341). مس بێلیش(٥) وەک یەکێک لە بەرپرسەکانی بەریتانی لە عێراق ئاماژەی بەوە کردووە کە ئیدارەی بەریتانی مێجەرسۆن حاکمی سیاسیی لیوای سلێمانییان ڕاسپاردبوو بەجدی کار بکات لەسەر فراوانکردنی بەرهەمهێنانی توتن لە لیواکەدا بۆ ئەم مەبەستەش لەسەر داوای ئیدارەی بەریتانی کۆمپانیای توتنی ئەمریکی بەریتانی وەکالەتی خۆیان لە عێراق کردبووەوە، ئەم کۆمپانیایە سەردانی هەموو ناوچەکانی بەرهەمهێنانی توتنی لە عێراق کردبوو، بەڵام لە ڕاپۆرتی خۆیدا ئاماژەی بەوە کردبوو توتنی ناوچەکە پێویستی بە دەستکاریکردن و باشترکردنی بنەڕەتی هەیە بۆ ئەوەی بتوانرێ بنێردرێتەوە دەرەوە (بڕوانە: بیل، ١٩٧١: ٢٦٧).

هەرچەندە زۆربەی بڕی بەرهەمهێنانی توتن لە هەموو عێراق لە لیوای سلێمانیدا کۆبۆتەوە لەگەڵ ئەوەشدا لە چەندین شوێن لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا باس لەوە کراوە کە کشتوکاڵکردن لە لیواکە هێشتا زۆر دواکەوتووە، وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "زراعت لای ایمە لەهمو شوینیک پاشکوتوترە ... لای ایمە هیشتا زور زوری ماوە" (بڕوانە: پێشکەوتن ژ١٥، ٥ ئابی ١٩٢٠: ٣)، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەرپرسانی ئینگلیز بە چاوی بایەخەوە دەیانڕوانییە کشتوکاڵی توتن لە لیوای سلێمانی، هەروەک ویڵسن کە حاکمی سیاسیی ئەو کاتی بەریتانی بوو

له عێراق باسی لەوە کردووە کە ئینگلیزەکان بە چاوێکی پڕ بایەخەوە دەیانڕوانییە لیوای سلێمانی، ئەمەش بەهۆی هەڵکەوتەی جوگرافی و ستراتیژی و دەوڵەمەندیی ناوچەکە، چونکە ناوچەکە مەڵبەندی پیشەسازیی تووتنە و بە چاندنی تووتن دەوڵەمەند بووە (ویلسن، ١٩٧١: ٢٠٣). هەروەها بەڵگەنامەکانی ئەو کاتی ئینگلیز لەباری تووتن و بازرگانانی تووتن ئاماژەیان بەوە کردووە کە بازرگانانی تووتن لە سلێمانی و بەردەوامبوونی بازرگانییان لەگەڵ بەغدا بە گرنگ زانیوە و پاڵپشتی بەریتانیەکانیان بۆ ئەم مەبەستە بە گرنگ زانیوە و پێیان خۆشبووە بەریتانیەکان بایەخی زیاتر بە تووتنی ناوچەکە بدەن و ترسیان لە سەپاندنی باج لە لایەن حکومەتی عێراقەوە هەبووە (Interligence Report, 1921, 6-7 وەرگیراوە لە: البیاتی: ٢٠٠٩، ٢٣٣-٢٣٤).

ئینگلیزەکان لەماوەی فەرمانڕەواییی خۆیاندا لە لیوای سلێمانی باجیان لەسەر بەروبوومە کشتوکاڵییە دراوییەکان بە تایبەتی تووتن زیادکردووە، بەهۆی ئەوەی داهاتی تووتن لەسەرووی هەموو بەرهەمەکانەوە بووە، بازرگانیی تووتنیش پەرەی سەندبوو، ئیدمۆندس لەمبارەیەوە دەڵێت: "بازرگانە گەورەکان پتر خەریکی سەودا و مامەڵەی فەرش و تووتن بوون" (ئیدمۆندس، ٢٠٠٤: ١١٥). بوونی ڕێژەیەکی زۆر لە بەرهەمی تووتن لە سەردەمی حوکمڕانیی ئینگلیزەکاندا بۆتە هۆی ئەوەی ئینگلیزەکان داهاتێکی زۆریان لە لیوای سلێمانیدا دەستبکەوێت، بۆ وێنە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا داوا لە بازرگانان کراوە دەیەکی باجی تووتن بدەن بە دەوڵەت، وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: عشر توتون امسال لە تجار اسینری (پێشکەوتن،ژ١١٢، ١٥ حوزەیرانی ١٩٢٢: ٦). هەر لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا گەواهی لەسەر ئەوە دراوە کە تووتن یەکێک بووە لە دیارترین ئەو بەرهەمانەی باجی لێوەرگیراوە (بۆ زانینی زیاتر بڕوانە: پێشکەوتن، ژ ٥٣، ٢٨ نیسانی ١٩٢١: ٤). بەهۆی ئەو داهاتە زۆرەی کە ئینگلیزەکان لەماوەی فەرمانڕەوایی خۆیاندا لە سلێمانی و ناوچە

کوردییەکان لە بەرهەمی تووتن دەستیانکەوتووە، وایکردووە زیاتر بایەخ بە تووتن بدەن، بۆیە کەسی شارەزایان لە دەرەوە هێناوە، ئەنجامی ئەو بایەخپێدانەش بەر لەهەر شتێکی تر لەو باجە زۆرەدا خۆی دەنواند کە کەوتە ئەستۆی تووتنەوانانی کوردستان، کە هەر یەکەیان دەبوو پانزە هێندەی ئەو باجە بدات کە باوباپیرانیان لە سەردەمی عوسمانییەکاندا دەیاندا (مەزهەر، ١٩٨٥: ١٧٩-١٨٠). بۆ وێنە لە ژمارە (٨٠)ی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا لە ئاگادارییەکدا بە ناوی (بۆ فلاح و زراعەکان) باس لەوە کراوە کە شارەزایەکی بواری کشتوکاڵی لە بەغداوە هێنراوەتە سلێمانی هەر جوتیارێک پرسیاری هەیە یان دەیەوێ یارمەتییدات دەتوانێت سەردانی بکات و ئەوانەش کە لە دەرەوەی شارن دەتوانن بە نامە پرسیارەکانیان بنێرن (بڕوانە: پێشکەتن، ژ٨٠، ٣ تشرینی دووەمی ١٩٢١: ٤).

تەوەرەی سێیەم: ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتنی لیوای سلێمانی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا

لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن زۆرترین بابەت لەبارەی تووتن نووسراوە، بەهۆی ئەوەی ئەو کات لیوای سلێمانی بەشی زۆری تووتنی عێراقی بەرهەمهێناوە. ناوچەکانی پشدەر، هەڵەبجە، قەندیل، ماوەت، شارباژێڕ، پێنجوێن، قەرەداغ، سورداش و شارەزوور و تووتنی دۆڵی شاورێ لە ڕانیە، باقی شوێنە فێنکەکانی تر کە بە ئاوی سارد و فێنک لە وەرزی هاویندا تووتنیان دەکرد باشترین تووتنیان لەسەر ئاستی هەموو عێراق بەرهەمهێناوە (بروانە: ع،هـ پێشکەوتن، ژ٤٤، ٢٤ شوبات ١٩٢١: ١-٢). هەروەک لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا ئاماژە بەوە کراوە کە تووتن هێندە بە فراوانی لە لیوای سلێمانیدا چێنراوە تەنانەت خەریکە خەڵکی لیواکە واز لە چاندنی گەنم و جۆش دەهێنن، وەک دەزانین گەنم و جۆ بۆ کۆمەڵگەی کشتوکاڵیی ئەو کات پێویستبووە و دوو بەرهەمی ژیاری بوونە، وەک

دەڵێت: "بلام پیاو بلی چی کە أمرو لەولاتی ایمە چونکە زوریان پارە لە توتن أم سە چوار سالی دوایی یە دست کوتوە گنم و جوش ناکن" (عبدالهادی، پێشکەوتن، ژ ٣٢، ٢ کانوونی یەکەمی ١٩٢٠: ٣).

یەکێک لەو بابەتە گرنگانەی لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا بایەخی پێدراوە مەسەلەی داهاتووی تووتنی لیوای سلێمانییە، ئەمەش بەهۆی بایەخی ئەم بەرهەمە کشتوکاڵییەی لیواکەوە بووە. لەوانە ئاماژە بەوە کراوە ئەو کات واتە لە ساڵی ١٩٢٠ بە دواوە نرخی تووتن ڕووی لە دابەزین کردووە بە بەراورد بە کاتی جەنگی یەکەمی جیهان، لە کاتی جەنگدا بەهۆی شەڕ و چوونی پیاوەکان بۆ جەنگ داهاتی تووتن ڕووی لە کەمی کردبوو، بەڵام دوای جەنگ خەڵکێکی زۆر ڕوویان کردۆتەوە تووتن چاندن بۆیە بەرهەم زیادی کردووە و بەمەش نرخەکەی دابەزیوە، و بەهۆی ئەوەی زۆربەی زەویوزارەکان دەکرێن بە تووتن. لەم بارەیەوە باس لەوە کراوە کە پێش جەنگ تووتن تەنها لە شاربازێڕ و سروچک و قەرەداغ و کەمێکیش لە سورداش دەچێنرا، بەڵام لە دوای جەنگەوە جگە لەو ناوچانەی پێشتر هەموو شارەزوور و سەرچنار و تانجەڕۆ و هەموو بازیان و سەنگاو دەکرێن بە تووتن. تەنانەت ئاماژەی بەوە کردووە لە هەر کوێرە لادێیەک قوومە ئاوێک هەبێت تووتنی لەبەر دەکەن. لە لایەکی ترەوە، هۆکاری دابەزینی نرخەکەی دەگەڕێنێتەوە بۆ پەیدابوونی جگەرەی پاکێت، وەک ئاماژەی بەوە کردووە جاران لە سلێمانی تا بەغدا و بەسرە هەمووی تووتنی کوردییان دەکێشا کەچی ئێستا بەهۆی پەیدابوونی پاکەتی تێکراو و حازرەوە ڕەواجی تووتنی کوردی ڕووی لە کەمی کردووە، وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "جاران لەسلیمانی یەوە أچویتە بصرە لەهر چوارقورنەی أم ولاتەدا همو کسیک جگرەی کوردی أکیشا. أم جگرە تی کراوانە کم کم لەرژی(واتە دائیرەی تووتن"توێژەر") دست اکوت أویش کس نەی أکیشا بلام أم چوار پینج سالە برە برە جگرەی پاکت تیکراو داهاتوە" (بروانە: ع،هـ پێشکەوتن، ژ٤٤، ٢٤ شوبات ١٩٢١: ١-٢).

له هەمان ژمارەدا ئاماژەی به هۆیەکی تر له هۆکارەکانی دابەزینی نرخی تووتن کردووه که خۆی دەبینێتەوه له هێنانی تووتن له وڵاتی ئێرانەوه بەتایبەت له سابڵاغەوه. هەروەها ئاماژەی بەوەش کردووه بەهۆی بێکارییەوه خەڵکێکی زۆر هەم به بەرهەمهێنانی تووتنەوه خەریکن و هەم بازرگانی پێوه دەکەن، ئەمەش وایکردووه وەکیل یان بازرگانیی تووتن زۆر بێت. ئەوەش ڕوونکراوەتەوه که تووتنفرۆشەکان له بەقاڵ و دوکاندارەکان زیاتریان دەستدەکەوێ بۆیه خەڵکێکی زۆر ڕووی لەم کاره کردووه. هەروەها ئاماژەی بەوەش کردووه که بەهۆی تووتنەوه پارەیەکی زۆری بەغدا و بەسره دێته سلێمانی، بۆیه ئەگەر تووتن نەبێت سلێمانی و لادێکانی وێران دەبن و بەهۆی پارەی تووتنەوەیه خەڵکی لادێکان پۆشتەوه پەرداخن. لەگەڵ ئەوەشدا هەرچەنده جوتیارەکان ماندوون کەچی بازرگانەکان زیاتریان دەستدەکەوێ و باسی ئەوەش کراوه که بەهۆی ئەوەی خەڵکی به زۆری خویان داوەته تووتن چاندن کار وابڕوا بەرهەمەکه زۆر و بێبەها دەبێت و نرخی زیاتر له بازار دادەبەزێت بەو هۆیەوه هەموو خەڵک زیانیان لێدەکەوێت وەک لەم بارەیەوه دەڵێت: "همو لایکان أیزانن و لەمن باشتریشی أزانن که توتن کانکای دولت و دست مایەی ولاتەکەمانه کم و زور لەبازرکانی و بقالی و دوکانداری و همو صنعاتیکی تر زیاتری قازانج و دست کوتن هەیه. توتن نەبی سلیمانی زور کاول و فقیر أبی چونکه ابینن پارەی زوری بغداد و بصره بەهوی توتنەوه لم ولاته بلاو أبیتەوه... توتن نەبی دەبی لادی یی و زارعەکان بره جوت کاکانیان لەکنم و لەجو لەزرات... بەوشکی و بی خون و ڕوت و قوت پی خاوس دانیشتین... توتن تاقه اسبابیکی چونه پیشەوه و زیادی دسمایەی کوره و بچوکی ولاتەکەمانه" (بڕوانه: ع.هـ پێشکەوتن، ژ٤٤، ٢٤ شوبات ١٩٢١: ٣، هەروەها بڕوانه: پێشکەوتن، ژ٨١، ١٠ تشرینی دووەمی ١٩٢١: ٣).

له لایەکی ترەوە، بەهۆی زۆریی چاندن و بەرهەمهێنانی تووتن و بێبەهابوونی نرخەکەیەوە داوا کراوە تووتن تەنها نەچێتە بەغدا بەڵکو بۆ دەرەوەی وڵاتیش هەناردە بکرێ. وەک ئاماژە بەوە کراوە کە پێشتر ساڵانە دوو تا سێ هەزار فەردە تووتن دەچووە بەغدا، بەڵام ئەو کات کە مانگی ئاداری ١٩٢١ بووە، ساڵانە چوار تا پێنج هەزار فەردە تووتن لە سلێمانییەوە ڕەوانەی بەغدا دەکرێ و ئەمەش وایکردووە بازاڕی تووتن ڕوو لە دابەزینی نرخەکەی بکات، بۆیە داوا لە حکومەتی عێراق کراوە خەم لەو کێشەیە بخوات و تووتنی کوردی ڕەوانەی دەرەوەی عێراق بکات. وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "دەبی توتن بەقدر أونده بکری دەیبریتەوە بفرۆشری خو أیمه توتنەکەمان نه بو مصر نه بو هندستان بم تحرەی که هەیه ناتوانین بینیرین لەبغداد و بصره زیاتر هیج جی یکی ترمان به دستەوه نیە... وختی که لەبغدادا چوار هزار و پینج هزار فرده توتن لەبغدادا بی و بازار ویستابی هی تر نەنیرن چاترە... لەبین بیست شودا لەدو هزار فرده زیاتر توتن نیررایه بغداد تا مانگی وکیلەکان نەیان أپرژایه سر فروشتنی همو خان و حجره و ساردەکانی بغداد سیخناخ بو (بڕوانە: ع. هـ پێشکەوتن، ژ٤٥، ٣ ئاداری ١٩٢١: ١-٢). جێگەی باسە ئەم ڕاستییە لە بەڵگەنامە بەریتانییەکانی ئەو سەردەم ئاماژەی پێکراوە و ئەوە خراوەتەڕوو کە بەرهەم و داهاتی زۆربەی شارە کوردییەکانی وەک سلێمانی و کەرکوک ڕەوانەی بەغدا کراون. بەگوێرەی بەڵگەنامەیەکی نهێنی بە ژمارە (44/ E14 103/13003) لە بەرواری ١٦ کانوونی دووەمی ١٩٢٢دا نووسراوە. ئەم بەڵگەنامەیە ڕاپۆرتێکی تێروتەسەلی بەریتانییەکانە لەبارەی دۆخی ئابووری و سیاسی و ڕەگەزی و مێژوویی و ستراتیجیی ویلایەتی موسڵ. لەبارەی ئابووری سلێمانییەوە باس لەوە کراوە کە هەموو داهات و بەرهەمی کشتوکاڵی سلێمانی ڕەوانەی بەغدا کراوە و تووتنیش یەکێکە لە بەرهەمە سەرەکییەکان. هەر لەم ڕاپۆرتەدا ئاماژە بەوەش کراوە کە ناتوانرێ تووتنی ناوچەکە ڕەوانەی تورکیاش بکرێ بەهۆی ئەوەی تورکیا خۆی تووتنێکی زۆر بەرهەمدەهێنێت (بۆ

خوێندنەوەی تەواوی ڕاپۆرتەکە بڕوانە: شێرکۆ و ئەکرەم "وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە"، ٢٠١٧، بەرگی سێیەم : ٣٣٣-٣٣٤). هەروەها ئەحمەد خواجەش لە یادداشتەکەیدا باسی لەوە کردووە کە شاری سلێمانی ئەو کات بازرگانی لەگەڵ ڕووسیا، ئێران، شام و حەلەبدا هەبووە، بەڵام بەرهەمی تووتنی شارەکە لە بەغدا فرۆشراوە (خواجە، ٢٠١٣: ٨٦). هەروەها سیر ئارنۆڵد وڵسنیش لەم بارەیەوە ئاماژەی بەوە کردووە، کە ویلایەتی موسڵ و بەغدا دوو بازاڕی گەورەی کوردستان بوون و زۆربەی بەرهەمی شارە کوردییەکان لەم دوو ناوچەیە فرۆشراوە (ویلسن، ١٩٧١: ١٨٦؛ هەروەها بڕوانە: لونگریک، ١٩٨٨: ٢٤٠). ڕاستیی ئەم قسەیەشمان لە بەڵگەنامەیەکی ئینگلیزەکان بە ژمارە (No 6 , Fo371/5069) بۆ دەردەکەوێت، کاتێک باس لەوە دەکات کە ئینگلیزکان لەو بڕوایەدان ئابووریی ناوچە کوردییەکان تەواو گرێدراوی بەغدایە (بۆ خوێندنەوەی دەقی بەڵگەنامەکە بڕوانە: علی، ٢٠٠٨: ١٣٥).

هەروەک باس لەوەش کراوە بەهۆی دابەزینی نرخی تووتن داهاتووی ئەم بەرهەمە کشتوکاڵییە لای خەڵکی ئەو کات ڕووننەبووە، هەرچەندە ئەم بەرهەمە بۆ ئەو کات گرنگ بووە و خەڵکێکی زۆر لە جوتیار و خاوەن موڵک و بازرگان و پەینفرۆش و تەنانەت ئاسنگەرەکانیش لێی سودمەند بوون. وەک لەچەندین شوێنی تر لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا بە ڕاشکاوی باس لەوە کراوە کە داهاتی تووتن بە شێوەیەکە هەموو خەڵکی لیواکە بەشێکی لە قازانجی تووتنیان بەردەکەوێت، وەک دەڵێت: "توتن ایستا لەهمو ولاتیک اچینری و لەهمو لایک ایروینن ولاتی ایمەیش کلی توتنی لی اکریت. و خلقەکەمان کلی قزانجیان دەست اکوی" (فائق، پێشکەوتن، ژ٤٣، ١٧ شوباتی ١٩٢١: ٤). کەواتە هەموو شتێک ڕوونە ئەو کات تووتن شادەماری ئابووریی لیوای سلێمانی بووە بە جۆرێک دەتوانین بڵێین وەک نەوتی ئێستا وابووە هەموو کۆمەڵگە پشکێک لە داهاتی تووتنی بەرکەوتووە. بەڵام لەپاڵ ئەمەشدا باس لە

مەترسییەکانی لەناوچوون و بێبەهابوونی ئەم بەرهەمە کراوە، کە بەهۆیەوە خەڵکێکی زۆر سەرگەردان و بێکار دەبن. بەهۆی ئەوەی ئەو کات ناوچە کوردییەکان لە ڕووی ئابوورییەوە دواکەتووبوون و کارگەش نەبووە تا خەڵک کاری تێدا بکەن و بەڵکو بژێویی ژیانی زۆربەی خەڵک لەسەر تووتن بووە. وەک باسی ئەم واقیعەمان بۆ دەکات دەڵێت: " تجارتی توتن بو ایمە یعنی بو ام محیطی کوردە واوبیة لەواقعا ولی نیعمتیکی بی منتە، واسطە بخیوکردنی هموان تونتە بەراستی غیر توتن بو فروشتن چی ترمان هیە. کوا تجارتمان کوا فابریقەمان کوا ماکینەمان، کوا واسطەیکی ادارە و خوش ڕابواردنمان. اوا توتنمان بو فروشتن نیو ام ههو احیتاجاتەمان بەچی دفع ابیت. بەچی چیت اکری... ام توتنە وەنبی هر قازانجی بو او قلم چیانە بی کە ایفروشن بلکو ههو کس لەخلقی ام محیطە هر کس بە مقداری نفع و قازانجی تونتی پی اکات" (بڕوانە: عیرفان، پێشکەوتن، ژ٨٧، ٢٢ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ٢).

هەورەها ڕۆژنامەی پێشکەوتن بەشێک هۆکاری دواکەوتوویی کشتوکاڵ لەو ڕۆژگارەدا دەگەڕێنێتەوە بۆ خراپیی دۆخی بازرگانی و بازرگانان، بەهۆی ئەوەی هەوڵیاننەداوە کەرەستەکانی پێشکەوتووی کشتوکاڵی هاوردە بکەن و بیگەیەننە دەست جوتیاران تا بەم هۆیەوە کشتوکاڵ پێشبکەوێت. نەک هەر ئەمە بەڵکو داوا لە بازرگانان کراوە ئۆتۆمۆبێلی کشتوکاڵی بهێنن و وەک کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانی ئەو کات کۆمپانیای بازرگانی دروستبکەن تا کۆمەڵگەی کوردەواری بەهۆیانەوە پێشبکەوێت وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "زرعاتشمان لەدوایە دیسان امیش قباحت لەتجارەکانەوەیە چونکە کە ملت ڕوتایەوە اتر زراعت بەچی اکریت. لەجیاتی امە بینن بو پارانەی کە کردی اکەنەوە شرکتی تشکیل بکن و انواع ماکینە زراعت مکینە آرد سینەما اوتوموبیل عربانە و ام نوعە اشیانەی کە بو مملکت و بو خوشیان چاکی جلب بکن و بە همو نوعیک معاونت محتاجین ملت بکن. بو خاطری اوەی کە حکومت و اهالی و فقرای

مملکت و خوشیان استفادەء لی ببینن" (بۆخوێندنەوەی بابەتەکە بڕوانە: م. م. پێشکەوتن، ژ٩، ٢٤ حوزەیران، ١٩٢٠: ٣؛ هەر لەبارەی داواکاریی ڕۆژنامەکە بۆ پێشخستنی بازرگانی بڕوانە: پێشکەوتن، ژ١٦، ١٢ ئابی١٩٢٠: ١).

لە بابەتەکانی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا تەنها باسی دابەزینی نرخی تووتن نەکراوە، بەڵکو بە دوای چارەسەرکردنی ئەم بابەتەشدا گەڕاوە و دامەزراندنی کۆمپانیای کڕین و فرۆشتنی تووتنی وەک باشترین چارەسەر بینیوە. وەک باسی لەوەش کردووە کە بۆ بارودۆخی ئەو کات ناتوانرێ کارگە دابنرێ بەهۆی دواکەوتوویی وڵات، بەڵام دەکرێ کۆمپانیا دابنرێ بۆ کڕین و فرۆشتنی تووتن، وەک دەڵێت: "عرضمان کرد توتن ولی نعمتیکی بی منتە امجا زور لازمە چارەییک بو محافظەء تجارتی توتنەکەمان بدوزینەوە... بلام اوی کە بە حقیقت و تواوی محافظەء فوتانی بکات و واسطەء ترقی بیت شرکتیکی عمومی یە یە. لەهمو مملکتیک و لەناو همو قومیکی مترقی دا هر شرکتە ایش ابینی ایشی یک کسی قوتی کمە. توحید قوا بو حیات عمومیە همو ایشیک اسان اکات تماشا بکن مطالعە بکن همو سیر سفاین ڕیکای اسن ری تراموای فاریقە صنایع تجارت بەواسطەء شرکتیکەوە دیتە وجود" (بڕوانە: م. نوری، پێشکەوتن، ژ٨٧، ٢٢ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ٣).

وادیارە دانانی کۆمپانیا بۆ کڕین و فرۆشتنی تووتن دەبێتە هۆی ئەوەی بە نرخی حکومی تووتن لە جوتیار وەربگیرێ، نەک بازرگانان بە کەیفی خۆیان یاری بە نرخەوە بکەن. هەروەک باس لەوەش کراوە کۆمپانیا دەبێت نرخی تووتنی باش و خراپ دیارییکات و لقی لە شارە کوردییەکان و بەغداش هەبێ و بتوانێت لە بەغدا تووتنەکە ساغبکاتەوە. لە هەمان کاتدا جوتیاریش ئەتوانێت پشکی خۆی هەبێت ئەو کات جوتیار بێخەم دەبێت، کۆمپانیا و جوتیاریش قازانجی خۆیان دەکەن. وەک لەم

بارەیەوە دەڵێت: "قومپانیە لەسلیمانی مثلا لەخانە سوتاودا مرکزیکی عمومی ابیت... او وختە لەطرف حکومتەوە بو توتن چە نرخی بررابی بو نرخە قومپانیە بیکری. بە قپان بلدیە فری بداتە انبار قومپانیەوە... توتن زور لازم بی بەپی احتیاج اوی سوقی بکا بو او قومپانیە کە لەبغدا دا انریت. طبیعی قومپانیە بغدا شعبیەکی قومپانیە ایرە دبی بەپی امر و تعلیمات ایرە حرکت اکا" (بڕوانە: م. نوری پێشکەوتن، ژ٨٨، ٢٩ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ١). هەروەها باسی ئەوەش کراوە کە زۆرجار بازرگانەکان فێڵ لە جوتیار دەکەن و تووتنەکەیان بە کەمتر لە کێشی خۆی حیساب دەکەن بە بیانوی ئەوەی تووتنەکەیان خراپە یان دارکی زۆرە، یان پارەی جوتیار دوادەخەن بە جۆرێک هەندێکجار پارەی جوتیار بۆ ماوەی نزیکەی ساڵێک دواکەوتووە، ئەمەش کاریگەریی خراپی لەسەر گوزەرانی جوتیاران دروستکردووە، بەڵام کۆمپانیا ئەگەر بەگوێرەی ڕێنماییی حکومەت کاربکات یارمەتیدەرێکی باشە بۆ جوتیار وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "ازانن چند فوائدی تیا هیە اولا لادیی اغفال ناکین. درو و دلەسەء تیا ناکین. بو شکات محاکم اشغال ناکین. سود و سلمی بی شرعی تیا ناکین پارەکەمان حلال ابی عشر و ڕسمی حکومتی منتظم ادەین توتنەکەمان بهوسی خۆمان افروشری" (م. نوری، پێشکەوتن ژ٨٩، ٥ کانوونی دووەمی ١٩٢٢: ٢).

هۆکاری پێشنیازی دامەزراندنی کۆمپانیا بۆ کڕین و فرۆشتنی تووتن دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی؛ ئەو کات کومەڵگەی کوردی دواکەوتوو بووە و لە توانایدا نەبووە کارگە دابمەزرێنێت. وەک لەم بارەیەوە وتراوە: "بو امرو در و دزگای فابریقە هینان بو ایمە هیچ فائدە نابخشیت. چونکە لەعلم فن و صنعت دا زور لە پاشوەین، هر چارە امەیە تاکو لەعلم فن و صنعت دا نختیک سر اکوین شرکتیک بچکولە لناو خوماندا بکین... محصولەکمان امرو خومان بخیو ناکات چون اتوانین مصرف فابریقە و معاش زراع و متخصصی توتونی لی بدەین" (ڕەمزی، پێشکەوتن ژ٩٠، ١٢ کانوونی

دووەمی ١٩٢٢: ٣). هەروەک باس لەوەش کراوە کە هەنگاوی یەکەم بۆ ڕێکخستن و چارەسەری کێشەی تووتن کۆمپانیایە و ئەو کات کۆمپانیا دەتوانێت هەموو هێزەکان کۆبکاتەوە تا لە داهاتوودا دەتوانن کارگەی جگەرەش دابنێن، وەک لەم بارەیەوە دەڵێت: "ایتر هیچ شبە نە بیت بە سایەء ام شرکتەوە ملت خوی کرد اکاتەوە، ولات پی اکویتە فرحی ڕوح فکر وجود تازە ابیتوە و دولەمند ابین لەاخریا فابرقە و دزکاشمان ابیت" (ڕەمزی، پێشکەوتن ژ٩٠، ١٢ کانوونی دووەمی ١٩٢٢: ٣).

سەبارەت بە بۆچوونی ئینگلیزەکان لەبارەی دامەزراندنی کۆمپانیایەکی تایبەت بە تووتن. وادیارە ئینگلیزەکان لەگەڵ هاتنیان بۆ لیوای سلێمانی هەوڵیانداوە کە بتوانن لە ڕێگەی کۆمپانیایەکی تووتنی سەر بە دەسەڵاتی خۆیانەوە تووتنی ناوچەکە بکڕن و خێروبێریان دەستبکەوێت، بەڵام ئینگلیزەکان ئەو کارەیان نەکردووە. بەگوێرەی بەڵگەنامەیەکی ئەو کات ئینگلیزەکان لەم ڕووەوە خۆیان بە کەمتەرخەم زانیوە. ئەمەش لەو یاداشنامەیەدا ڕووندەبێتەوە کە لە کۆبوونەوەی لیژنەی وەزارەتی جەنگی لە ٢٢ ئەیلولی ساڵی ١٩١٩ خراوەتەڕوو. لە بەشێکی ناوەڕۆکەکەیدا هاتووە و دەڵێت: "بەدڵنیاییەوە تووتنی سلێمانی بەنرخە وەک زانراوە نزیکەی یەک ملیۆن لیرە دراوە بە تووتن لە ناوچەکەدا، بەڵام نازانرێت کە بۆچی کۆمپانیایەکی بەریتانی سوود لە سامانی ئەم ناوچەیە وەرناگرێت" (بۆ خوێندنەوەی زیاتر لەبارەی تەواوی ڕاپۆرتی لیژنەکە بڕوانە: عەبدول و شێرکۆ"وەرگێڕانی لەئینگلیزییەوە"، ٢٠١٧، بەرگی دووەم: ٣١٤).

جێگەی باسە ئەم پێشنیازەی کە لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا باسکراوە لە ساڵی ١٩٣٦ لە ڕێگەی یاسای ئینحیساری تووتن هاتەدی، کاتێک حکومەتی عێراق بڕیاریدا خۆی تووتن لە جوتیاران بکڕێتەوە نەک بازرگانان، ئەمەش لە پێناوی دوورخستنەوەی جوتیاران لە خەساربوون

و مانەوەی بەرهەمەکانیان و دوورخستنەوەی جوتیار لە فێڵ و دەستی دەستیی بازرگانان، لە ڕووی چاکی و پوختی بەرهەمەکەوە سێ پلەی بۆ جۆری تووتن دانابوو واتە تووتن ئەگەر خراپیش بوایە بە پارەی کەمتر وەردەگیرا و نەدەمایەوە، ئەمەش هاندەری جوتیاران بوو تا تووتنی باش بەرهەمبێن و تووتنەکەیان بەپلە یەک وەربگیرێ (بڕوانە: الحکومة العراقیة، وزارة العدلیة، مجموعة القوانین والانظمة لسنة ١٩٣٩، قانون رقم (٣٥) لسنة ١٩٣٩، ١٩٣٩: ١٣٩-١٤٠؛ هەروەها بڕوانە چاوپێکەوتنی سەرنووسەری ڕۆژنامەی نزار لەگەڵ محمد سعید الخفاف وەزیری ئابووریی ئەو کاتی عێراق لەبارەی یاسای ئینحیساری تووتن: سجادی، مجلة نزار (القسم العربی)، ع ٨، ١٥ تموز ١٩٤٨: ١٣؛ سجادی، مجلة نزار(القسم العربی)، ع ٩، ٣١ تموز ١٩٤٨: ٣). پێویستە ئەوەش بڵێین هەرچەندە ڕۆژنامەی پێشکەوتن دامەزراندنی کارگەی جگەرەی بەپێویست زانیوە، بەڵام ئەم کارە بۆ ئەو ڕۆژگارە زەحمەت بووە و بەهیچ شێوەیەک نەتوانراوە کارگەی جگەرە دابنرێ. بەڵام دوای چەندین ساڵ لە ساڵی ١٩٥٦دا دەست بە دامەزراندنی کارگەی جگەرە لە شاری سلێمانی کراوە و لە ساڵی ١٩٦١ پرۆژەکە تەواو بووە (الخصباک، ١٩٧٣: ٤٨٩). کەواتە دانانی کارگەی جگەرە کە ئەو کات لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا وەک ئاواتێک بۆ پێشکەوتنی شارەکە و بەرەوپێشبردنی کشتوکاڵی تووتن تەماشاکراوە دوای چەندین ساڵ ئینجا هاتۆتەدی.

جێگەی باسە بەهۆی دابەزینی نرخی تووتن و لەپێناو بەرزکردنەوەی نرخەکەی و هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی جێگرەوەی تووتن، لە ڕۆژنامەی پێشکەوتندا بایەخ بە چاندنی کشتوکاڵی لۆکە دراوە و ئینگلیزەکانیش قسەیان لەسەر ئەم بابەتە هەبووە و پێیان خۆش بوو لە لیوای سلێمانی و هەموو عێراقیش چاندنی لۆکە بایەخی زیاتری پێبدرێ. بۆ ئەم مەبەستەش لە ڕۆژنامەکەوە چەندین بابەت لەسەر لۆکە نووسراوە. بەگوێرەی بەیانێکی ڕۆژنامەی پێشکەوتن جوتیاران ئاگاردارکراونەتەوە لە بەرواری

٣١ کانوونی یەکەمی ١٩٢٠ەوە کەس بۆی نییە بەبێ ئیزنی مەندووبی سامی بەریتانی لە عێراق لۆکە بچێنێت. ئەوەش ڕوونکراوەتەوە کە لەپێناو پەرەپێدانی بەرهەمی لۆکە حکومەت تۆی سپیی جۆری عێراقی بە جوتیاران دەدات و دەبێت جوتیارانیش بەڵێننامە پڕبکەنەوە کە بەرهەمەکانیان ڕەوانەی بەغدا بکەن (پێشکەوتن، ژ٤٦، ١٠ مارسی ١٩٢١، ١-٢؛ هەروەها بڕوانە: پێشکەوتن، ژ٤٧، ١٧ مارسی ١٩٢١: ١-٢؛ پێشکەوتن، ژ٤٨، ٢٤ مارسی ١٩٢١: ١-٢؛ پێشکەوتن، ژ٤٩، ٣١ مارسی ١٩٢١: ٢-٣). هەروەها لە مانگی نیسانی ١٩٢١دا جوتیاران ئاگادارکراونەتەوە کە پێنج تۆن تۆی سپیی جۆری عێراقی هاتۆتە سلێمانی و هەر جوتیارێک ئارەزووی وەرگرتنی دەکات دەتوانێت وەریبگرێ. بۆ هاندانی جوتیاران موژدەیان پێدراوە کە حکومەت تا دوای بەرهەم پارەی تۆیان لێ وەرناگرێتەوە. ئەوەش ڕوونکراوەتەوە بەهۆی ئەوەی ژمارەیەکی زۆر لە جوتیاران تووتن دەچێنن بۆیە نرخەکەی دابەزیوە. بەڵام ئەگەر بەشێک لە جوتیاران لۆکە بچێنن ئەوکات نرخی تووتنیش بەرز دەبێتەوە لەم کاتەدا جوتیار و بازرگانیش قازانج دەکەن. وەک لەم بارەیەوە نووسراوە: "لپاش تاقی کردنەوەیکی تواو معلوم بوە توویک کە بناوی عراقی سپی مشهورە. بو ام ولاتە لە همو توویکی تری لوکە چاک و میفید ترە. لەعراق دا لم تووە حاصلاتیکی چاک دست أکویت بو ایمەیش لەکردستان هروها دەبیت بو خاطر امە کە لیرەیش زراعت لوکە بکریت حکومت پینچ هزار کیلوی لم تووی عراقی سپی یە لە بغداد هینایە سلیمانی هزار کیلو بو البجە نیراوە ماوەکەی بە زراع سرچنار و تانجرو و سورداش بش اکریت... بو خاطر قازانج خویان دەبیت زراع و تجار هردوکیان هول بدەن بو زیاد بونەوەء زراعت لوکە... هیچ کسیک حز لەداچاننی لوکە دەکات بیتە دائرە سیاسی تووی ادریتی و اکر پیویست بیت تا پاش حاصلات پارەء لی ناسینریت" (پێشکەوتن، ژ٥٣، ٢٨ نیسانی ١٩٢١: ١).

کەواتە ئینگلیزەکان ویستویانە بایەخ بە بەرهەمی لۆکە بدەن تاڕادەی جێگرەوەی تووتن یان لایەنی کەم بتوانن هاوسەنگی لە نێوان تووتن و لۆکەدا بکەن، ئەمەش لە بەرژەوەندیی هەردوو بەرهەمەکە دەبێت، وەک لەم بارەیەوە نووسیویەتی: "امسال لبر زیادی توتن قیمتکەی زور کم بوە و زوریش لەدی کان ماوە نافروشریت... بلام وها چاکە کە زراعکان لباتی امە کە همو زوی خویان بکن بە توتن زیادتر لوکەی لی بکن اوسا قیمت توتن چاکتر دەبیت و لوکە کە همو وقت چاک دەفروشریت سبب قانزانج زراع و تجار هر دوکیان دەبیت" (پێشکەوتن، ژ٥٣، ٢٨ نیسانی ١٩٢١: ١). هەروەک بە چەندین شێوە هانی جوتیاران دراوە تا لۆکە بچێنن لەبری تووتن لەوانەش باس لەوە کراوە کە چاندنی لۆکە لە تووتن زۆر ئاسانترە، ئەمە جگە لەوەی لۆکە لە ژیانی ڕۆژانەدا لە هەموو شتیکدا بەکاردەهێنرێ هەر لە فەرش و جلوبەرگ بیگرە تا کەلوپەلی خەو، بەڵام تووتن و جگەرە ئەنجامەکەی دەبێتە مایەی نەخۆشی بۆ مرۆڤەکان. ئەوەش ڕوونکراوەتەوە کە گواستنەوەی لۆکە لە کاتی بازرگانیکردندا زۆر ئاسانترە بە بەراورد بە تووتن. لەگەڵ ئەوەشدا دەڵێت: "پیاو بلی چی کە أمرو لەولاتی ایمە چونکە زوریان پارە توتن أم سی چوار سالی دوایی یە دست کوتوە کنم و جوش ناکن چەرای لوکە" (عبدالهادی، پێشکەوتن، ژ ٣٢، ٢ کانوونی یەکەمی ١٩٢٠: ٢-٣). ئەوەی جێگەی سەرنجە دواتر ئینگلیزەکان وازیان لەو بیرۆکەیە هێناوە کە هەوڵبدەن لۆکە بکەنە جێگرەوەی تووتن، هۆکاری ئەمەش لە دوا ژمارەی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا ڕوونکراوەتەوە کە گوایە ئەوان زۆر هەوڵیانداوە ئاستی بەرهەمهێنانی لۆکەی عێراق بگەیەننە ئاستی لۆکەی میسر و باس لەوەش کراوە کە ئەگەر حکومەتی عێراق بایەخ بە لۆکە بدات دەتوانرێ ساڵانە سەد هەزار تەن بەرهەمبهێنرێ، بەڵام وتراوە حکومەتی عێراق لە ئاستی ئەم کارە گەورەیەدا نییە، بەهۆی ئەوەی ئاسۆی سیاسیی عێراق ڕوون نییە (بۆ خوێندنەوە و بینینی ئەم بابەتە بڕوانە: پێشکەوتن، ژ١١٨، ٢٧ تەمموزی ١٩٢٢: ٢).

یەکێکی تر لەو بابەتانەی کە بە گرنگی دەزانین تیشکیبخەینەسەر بڕی تووتنی بەرهەمهاتووە لەگەڵ بڕی ئەو پارەیەی دەستکەوتووە، لەوانە بەبێ ئەوەی ئاماژە بەوە بکات کە لە کەیەوە تا مانگی یەکی ساڵی ١٩٢١، یەکسەر دەڵێت تا مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٢١ بڕی ٤٠٥٩١٢ حۆقەی سلێمانی[٦] تووتن گەیشتۆتە دەست حکومەت (بڕوانە: پێشکەوتن، ژ٣٧، ٦ کانوونی دووەمی ١٩٢١: ٣). هەروەها لە ژمارەی (٦١)دا باس لەوە کراوە کە سەرجەم بڕی تووتنی بەرهەمهاتووی لیوای سلێمانی لە نێوان مانگی نیسانی ١٩٢٠ بۆ هەمان مانگی ساڵی ١٩٢١، ٤٦٨٥٨٣ حۆقە بووە (بڕوانە: پێشکەوتن، ژ٦١، ٢٣ حوزەیرانی ١٩٢١: ٣). بە ڕاستی ئەگەر لەم داتایە ورد بینەوە بۆمان دەردەکەوێ تووتنێکی زۆر لە شاری سلێمانی بەرهەمهاتووە.

بەڵام لەبارەی بڕی ئەو پارەیەی کە لە تووتنی لیواکەوە دەستکەوتووە، یەکێک لەو بابەتانەی کە کۆمەڵێک داتا و ژمارەمان لەم بارەیەوە دەداتێ بابەتێکە لە ژمارە (٨٦)ی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا بڵاوکراوەتەوە. لەم بابەتەدا باس لەوە کراوە کە ساڵانە داهاتی هەموو تووتنی لیوای سلێمانی بیست هەزار بار دەبێت. نووسەری بابەت داوای کردووە ئەگەر کارگەی جگەرە لە سلێمانی هەبێت لایەنی کەم دەتوانرێ پێنج هەزار باری لە شاری سلێمانی بکرێتە جگەرە و پانزە هەزارەکەی تری بدرێتە بەغدا، ئەو کات نرخی تووتن لە بەغداش نایەتە خوارێ. یەکێکی تر لەو داتایانەی نووسەری ئەم بابەتە دەیخاتەڕوو باسی لەوە کردووە کە سەرجەمی ئەو پانزە هەزار بارەی ڕەوانەی بەغدا دەکرێت ساڵانە داهاتەکەی بە دراو دوای باج و ڕەسم و کرێ و خەرجییەکانی تر دەکاتە ١٠١٢٥٠٠(یەک ملیۆن و دوانزە هەزار و پێنج سەد ڕوپیە[٧]. کەواتە ئەگەر نرخی پانزە هەزار بار، کە ڕەوانەی بەغدا کراوە ١٠١٢٥٠٠ ڕوپیە بێت، ئەوا نرخی ساڵانەی بیست هەزار بار کە لە لیوای سلێمانی

بەرهەمهاتووە ١٣٥٠٠٠٠(یەک ملیۆن و سێ سەد و پەنجا هەزار ڕوپیە) بووە (بڕوانە: عرفان، پێشکەوتن، ژ٨٦، ١٥ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ٤).

ناوی لیوا	ڕێژەی باج بە ڕوپیە
بەغدا	...
دیالە	...
سەماوە	...
دیوانیە	...
شامیە	٦٥٥
حلە	٢١٠٢٧
دلێم	٥٧
بەسرە	...
قورنە	...
عەممارە	...
کوت	٢٨
ناسرییە	...
موسڵ	٢٠٤٥١
سلێمانی	٨٩٩٦٦٤
کەرکوک	...
هەولێر	٢٤٣٣٥٥
کۆی گشتی	١١٨٥٢٣٩ (Iraqi Administration Reports ١٩١٤-١٩٣٢(١٩٩٢) P٣ ،١٩١٩: ٤٥٦)

هەروەها یەکێکی تر لەو بوارانەی پێویستە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەین ئەوەیە کە بزانین ئینگلیزەکان ساڵانە بڕی چەند باج و پارەیان لە توتن دەستکەوتووە. دوای گەڕان و خوێندنەوەیەکی زۆر بەناو ژمارەکانی ڕۆژنامەی پێشکەوتندا لە ژمارە (٨٥)دا ئەم بابەتەمان دۆزییەوە وەک دەڵێت: "أو توتونە لەدائرەء دەیک لەتخمین فضلە دردەچیت هموی بە

حسابی باطمانی[8] ٢٢ ڕوپیە عشرەکی لەتجار دەسینریت"(پێشکەوتن، ژ٨٥، ٨ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ٤). بەڵام لە ڕاپۆرتی ئیدارەی بەریتانی لە عێراق لەبارەی داهاتی بەریتانییەکان لە ساڵی ١٩٢٠دا داهاتووە بەبێ ئەوەی سەرەتاکەی دیاری بکات دەڵێ تا مانگی ئاداری ١٩٢٠ بڕی باجی تووتنی ئینگلیزەکان لە لیوای سلێمانی ٨٩٩٦٦٤ ڕوپیە بووە. ڕاپۆرتەکە بەم شێوەیە داهاتی سەرجەم لیواکانی عێراقی دیاریکردووە:

لەم خشتەیەوە ڕووندەبێتەوە کە ئینگلیزەکان لە لیوای سلێمانی زۆرترین داهاتی باجی تووتنیان لەچاو هەموو لیواکانی تری عێراق دەستکەوتووە، ئەمەش دەکاتە ڕێژەی ٧٥%ی کۆی گشتی باجی تووتنی هەموو عێراق. کە بێگومان لێرەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە بۆچی ئینگلیزەکان بایەخێکی زۆریان بە تووتنی سلێمانی داوە و هەر ئەمەش ڕەنگدانەوەی بەسەر ڕۆژنامەی پێشکەوتنەوە هەبووە.

ئەنجام

لە نووسینی ئەم توێژینەوەیە بەم ئەنجامانەی خوارەوە گەیشتین:

١- ڕۆژنامەی پێشکەوتن هەرچەندە لە لایەن ئینگلیزەکانەوە دەرچووە، بەڵام گرنگیی خۆی لە مێژووی ڕۆژنامەگەریی کوردیدا هەیە. ئەم ڕۆژنامەیە بووە ڕچەشکێن پاش ئەو چەندین ڕۆژنامە لە شاری سلێمانیدا دەرچوون. هەرچەندە ئەم ڕۆژنامەیە ئەو کات لە لایەن هەندێک خەڵکەوە بە چاوێکی سووک تەماشا کراوە و نەیان دەخوێندەوە، بەڵام کاریگەریشی هەبووە بەهۆی بڵاوکردنەوەی هەندێک باسی جوان و وتار و وێژەی بەنرخ.

٢- ئینگلیزەکان دوای هاتنیان بۆ ناوچە کوردییەکانی باشووری کوردستان بە چاوی بایەخەوە تەماشای بواری کشتوکاڵیان کردووە. بایەخدانی ئینگلیزەکان بە کشتوکاڵ لەبەر خەڵکی ناوچەکە نەبووە، بەڵکو لەپێناو بەرژەوەندیی خۆیان بووە بەتایبەت تووتن، چونکە تا داهات زیاتر بوایە باجی زیاتریان چنگ دەکەوت. بەشێکی تری بایەخی ئینگلیزەکان بە کشتوکاڵی ناوچەکە بۆ ئەوە بووە بتوانن ناوچەکە بە داهاتی خۆی بژێن و ئەوان پارەی تێدا خەرج نەکەن. بەڵکو لە بیری ئەوەشدا بوون هەندێک لە داهاتی ناوچەکە بنێرنە بەغداش، ئەمەش ئەرکی ئەوانی لە ڕووی کارگێڕی و داراییەوە تەواو ئاسان دەکرد.

٣- ڕەنگدانەوەی بەرهەمهێنانی تووتن لە ڕۆژنامەی پێشکەوتن، مانای وایە ئەم ڕۆژنامەیە لەناو کۆمەڵگەدا ژیاوە و لە کۆمەڵگەی ئەو کات دوورەپەرێز نەبووە و وەک ڕۆژنامەیەکی زیندوو خۆی بە بەشێک لە کۆمەڵگە زانیوە. هەروەها ئەم ڕۆژنامەیە خۆی بە خەمخۆری کێشەکانی تووتن زانیوە، ویستویەتی چارەسەری

دابەزینی نرخەکەی بکات لە ڕێگەی دامەزراندنی کۆمپانیاوە، یان داوای کردووە تووتنی کوردستان ڕەوانەی دەرەوەی عێراق بکرێ، بۆیە ویستویەتی ئەو کێشەیە بگاتە حکومەت و داوای چارەسەری بۆ کردووە.

٤- بەشێکی تری بایەخدانی ڕۆژنامەکە بە بابەتی تووتن دەگەڕایەوە بۆ خەمخۆریی ئەو کاتی نووسەر و ڕۆشنبیرانی کورد کە لە ڕۆژنامەکە دەیاننووسی. ئەمانە لەناو خەڵک و کۆمەڵگە دەژیان و ڕۆژنامەکەیان کردبووە مینبەرێک بۆ گەیاندنی دەنگی خەڵک.

پەراوێزەکان

(١) بەر لە کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی شێخ مەحمود حاکمی سلێمانی پەیوەندی بە ئینگلیزەکانەوە کرد، لەبەر ئەم هۆیە تورکە عوسمانییەکان بڕیاری لەسێدارەدانیان بۆ دەرکرد، بەڵام جێبەجێنەکرا و ئیداری شاری سلێمانیان پێ سپارد، دوای شکانەوەی تورک لە ویلایەتی موسڵ، لە ١٧ تشرینی دووەمی ١٩١٨ ویڵسنی حاکمی سیاسی ئینگلیزەکان لە عێراق مێجەرنوئێلی وەک نوێنەری خۆی نارده لای شێخ مەحمود و کردیه حوکمداری ناوچەکانی نێوان زێی گەورە تا ڕووباری سیروان. بەڵام زۆری نەبرد شێخ مەحمود پەیوەندی لەگەڵ ئینگلیزەکاندا تێکچوو لە ڕۆژی ١٨ حوزەیرانی ١٩١٩ لە دەربەندی بازیان نزیک سلێمانی ڕووبەڕووی ئینگلیزەکان بووە و دوای بەدیلگرتنی ڕەوانەی هیندستان کرا. لە مانگی تەمموزی ١٩١٩ەوە ئینگلیزەکان ڕاستەوخۆ فەرمانڕەواییی سلێمانیان گرتەدەست و مێجەرسۆنیان کردە حاکمی سیاسیی سلێمانی. فەرمانڕەواییی ئینگلیزەکان لە سلێمانی بەردەوام بوو تا لە٣٠ ئەیلولی ١٩٢٢ بەهۆی تێکچوونی بارودۆخی ناوچە کوردییەکان شێخ مەحمودیان گەڕاندەوە سلێمانی، دوای گەڕانەوەی لە کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٢٢ شێخ مەحمود خۆی وەک مەلیکی کوردستان ناساند (بڕوانە: ویلسن، ١٩٧١: ١٧٧ ومابعدها؛ ساڵح"ئامادەکردن"، ٢٠٠٣: ١٩).

(٢) لە ساڵی ١٨٨١ لە ئینگلتەرا لەدایکبووە. زمانەکانی کوردی و فارسی و فەڕەنسی زانیوە. لە ساڵی ١٩٠٢ نێراوەتە ئێران. لە ساڵی ١٩٠٧ بە ناوێکی خوازراو و بە ناوی بازرگانێکی شیرازی سەردانی ناوچە کوردییەکان دەکات بۆ شارەزابوون لە دابونەریتی کوردان. لە ساڵی ١٩١٩ تا ١٩٢١ حاکمی سیاسیی ئینگلیزەکان بووە لە سلێمانی. مێجەرسۆن جگە لە دەرکردنی ڕۆژنامەی پێشکەوتن پێشتر سەرپەرشتی دەرکردنی ڕۆژنامەی (تێگەیشتنی ڕاستی) لە بەغدا کردووە. لە٢٤ شوباتی ١٩٢٣ بە نەخۆشی سیل کۆچی دوایی کردووە (بڕوانە: خفاف، گۆڤاری گەلاوێژ، ژ٧، ساڵی شەشەم، تەمموزی ١٩٤٥: ٢٣-٢٥؛ هەروەها بڕوانە: السندی، ٢٠٠٢: ١٩٣-٢٠٥).

(٣) ئەم ڕۆژنامەیە ڕۆژنامەیەکی زانستی ئەدەبی سەربەست و میللی بوو، لە چاپخانەی حکومەت لە سلێمانی چاپ دەرکرا بە هەرسێ زمانەکانی کوردی و تورکی و فارسی. یەکەم ژمارەی لە ٢ ئابی ١٩٢٢ دەرچووە. تا ژمارە ١٤ی بە ناڕێکی دەرچووە. پاشان لە ساڵی ١٩٢٦ سێ ژمارەی لە بەغدا دەرچووە. ئەم ڕۆژنامەیە سەرەتا ئۆرگانی کۆمەڵەی کوردستان بوو کە مستەفا پاشای یامۆلکی سەرکردایەتی دەکرد. دوای گەڕانەوەی شێخ مەحمود بۆ سلێمانی بووە ئۆرگان و زمانحاڵی دەسەڵاتەکەی شێخ مەحمود (عمر، ٢٠٠١: ٨٦-٨٨؛ هەروەها بڕوانە: ساڵح"ئامادەکردن"، ٢٠٠٣: ٥-٦).

(٤) ئیدمۆندس(١٨٨٩-١٩٧٩): یەکێکە لە ئەفسەرە سیاسییە ناودارەکانی ئینگلیز کە ماوەیەک لە کوردستان و عێراقدا کاری کردووە، لە ساڵی ١٩١٨ەوە کارگێڕی سیاسی و ڕاوێژکاری حکومەتی بەریتانی بووە. لە ١٩٣٥ تا ١٩٤٥ ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆی عێراق بووە. لە ماوەی کارکردنیدا چەندین ڕاپۆرت و نامە و بیرەوەری و لێکۆڵینەوەی گرنگی لەسەر عێراق و کوردستان نووسیوە (ئەحمەد، ٢٠١٤: ٢٦٤-٢٦٥)

(٥) لە ساڵی ١٨٦٨ لە یۆرکشایەری بەریتانی لەدایکبووە. لە ساڵی ١٨٨٧ لە ئۆکسفۆرد بڕوانامەی وەرگرتووە و خۆی فێری عەرەبی کردووە. پاشان هاتۆتە ئێران. دوای داگیرکردنی عێراق لە لایەن بەریتانیاوە هاتۆتە بەغدا و لەوێ ماوەتەوە. چەندین کتێب و نامە و بیرەوەری لەسەر ناوچەکە نووسیوە (ئەحمەد، ٢٠١٤: ٢٦٦).

(٦) یەک حۆقەی سلێمانی یەکسانە بە ٢ کیلۆ (ڕەشە، ١٩٨٧: ١٩٠).

(٧) یەک ڕوپیە یەکسانە بە ٧٥ فلسی سەردەمی پاشایەتی (ڕەشە، ١٩٨٧: ٣٨٩-٣٩٠).

(٨) یەک باطمانی سلێمانی یەکسانە بە ٢ کیلۆ (بڕوانە: پێشکەوتن، ژ٨٦، ١٥ کانوونی یەکەمی ١٩٢١: ٤).

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان

أ/ بەزمانی کوردی:

- عەبدول، بروسکە و شێرکۆ، پاسار"وەرگێڕانی لەئینگلیزییەوە"(٢٠١٧)، کورد لەبەڵگەنامە نهێنییەکانی برتانیادا ١٩١٨-١٩٢٤، بەرگی دووەم: ١٩١٩-١٩٢٠، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی.
- شێرکۆ، پاسار و ئەکرەم، دیار"وەرگێڕانی لەئینگلیزیەوە"(٢٠١٧)، کورد لەبەڵگەنامە نهێنییەکانی برتانیادا ١٩١٨-١٩٢٤، بەرگی سێیەم: ١٩٢١-١٩٢٤، چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، سلێمانی.
- ب/ بەزمانی عەرەبی:
- علی، عثمان(٢٠٠٣)، دراسات في الحركة الكوردية المعاصرة ١٨٣٣-١٩٤٦/ دراسة تاريخية و ثائقية، تقديم د. محمد هماوندی، الطبعة الاولى، مطبعة الثقافة، أربيل.
- علی، عثمان(٢٠٠٨)، الكورد فى الوثائق البريطانية، الطبعة الاولى، مطبعة مؤسسة موكرياني للبحوث و النشر، اربيل.
- ت/ بەزمانی ئینگلیزی:
- Iraqi Administration Reports 1914-1932(1992), P3 1919. Archive editions.

– 14, .371/6352/2376, Interligence Report, No .O.F Office of the High Commissioner for Mesopotamia, .1921 .June .Baghdad, 1st

دووەم: دەرکراوە حکومیەکان

– الحكومة العراقية(١٩٣٩)، وزارة العدلية، مجموعة القوانين والانظمة لسنة ١٩٣٩، قانون رِقم (٣٥) لسنة ١٩٣٩، مطبعة الحكومة، بغداد.

سێیەم: کتێبەکان

أ/ کتێبی کوردی

بیرەوەرییەکان:

– تەقی، ئەحمەد(١٩٧٠)، خەباتی گەلی کورد لەیادداشتەکانی "ئەحمەد تەقی"دا/ لاپەڕەیەک لەشۆڕشەکانی شێخ مەحمود و سمکۆ و هەستانەوەکەی ڕەواندز و پەیوەندی بە وولاتانەوە، ڕێکخستن و ئامادەکردنی بۆ چاپ جەلال تەقی، چاپی یەکەم، چاپخانەی (سلمان الاعظمی)، بەغدا.

– حیلمی، ڕەفیق(٢٠٠٣)، یادداشت، چاپی سێیەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.

– خواجە، ئەحمەد(٢٠١٣)، چیم دی شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی مەزن، چاپی دووەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر.

کتێبەکان:

- ئەحمەد، سامان حسێن(٢٠١٤)، مێژووی کورد لەدیدی ڕۆژهەڵاتناسی بەریتانیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی موکریانی، هەولێر.

- ڕەشە، ئەکرەمی مەحمودی ساڵحی(١٩٨٧)،. شاری سلێمانی، پێداچونەوە و پێشەکی: عززەدین مستەفا ڕەسوڵ، بەشی یەکەم، چاپی دووەم، چاپخانەی (دار الحرية للطباعة)، بەغدا.

- ساڵح، ڕەفیق"ئامادەکردن"(٢٠٠٣)، ڕۆژنامەکانی سەردەمی شێخ مەحموود، لەسەرنوسینی: سدیق ساڵح، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئۆفسێتی تیشک، سلێمانی.

- عەتار، عەلی ناجی کاکە حەمە ئەمین و سامی، سیروان بەکر(١٩٩٨)، پێشکەوتن یەکەمین ڕۆژنامەی سلێمانی ١٩٢٠- ١٩٢٢، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

- مەزهەر(١٩٨٥)، کەمال، چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد، بەشی یەکەم، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی.

کتێبە وەرگێڕدراوەکان:

- ئێدمۆندس، سیسیل جۆن(٢٠٠٤)، کورد تورک عەرەب، وەرگێڕانی: حامیدی گەوهەری، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

- عمر، فاروق علی(٢٠٠١)، ڕۆژنامەگەریی کوردی لەعێراقدا بەراییەکان ١٩١٤-١٩٣٩، وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە بۆ کوردی: تاریق کارێزی،

ساغکردنەوەی دەقە ڕۆژنامەوانییە کوردییەکان: عەبدوڵڵا زەنگەنە، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

ب/ کتێبی عەرەبی

١-کتێبەکان:

- البياتی، عبدالرحمن ادريس صالح(٢٠٠٩)، سياسة بريطانيا تجاه كرد العراق ١٩١٤-١٩٣٢، الطبعة الاولی، مطبعة شڤان، السليمانية.
- جواد، سعد ناجی(١٩٩٠)، العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨-١٩٧٠، لندن.
- الحسنی، السيد عبدالرزاق(١٩٣٥)، تاريخ الصحافة العراقية، الجزء الأول، مطبعة الغزی، النجف.
- خصباك، شاكر(١٩٧٣)، العراق الشمالی، دراسة لنواحيه الطبيعية والبشرية، الطبعة الاولی، مطبعة شفيق، بغداد.
- السندی، بدرخان(٢٠٠٢)، المجتمع الكردی من المنظور الاستشراقی، الطبعة الاولی، مطبعة وزارة التربية، أربيل.

٢-کتێبە وەرگێڕدراوەکان:

- بيل، المس غيرترود(١٩٧١)، فصول من تاريخ العراق القريب/ كتاب يبحث عن تاريخ العراق فی عهد الاحتلال البريطانی بين سنتی ١٩١٤-١٩٢٠، نقله الی العربية: جعفر الخياط، مطبعة دار الكتب، بيروت.
- لونگريک، ستيفن هيمسلي(١٩٨٨): العراق الحديث من ١٩٠٠-١٩٥٩/ التاريخ السياسي والاجتماعي والاقتصادي، ترجمه: سليم طه التكريتي، جزء الاول، الطبعة الاولی، مطبعة حسام، بغداد.

- ويلسن، السير أرنولد(١٩٧١)/ وكيل الحاكم الملكى العام فى عهد الاختلال البريطانى، الثورة العراقية، نقله الى العربية و علق عليه: جعفر الخياط، الطبعة الاولى، مطبعة دار الكتب، بيروت.

٣-ئينساكلۆپيديا:

- بطي، د. فائق(٢٠١١)، الموسوعة الصحيفة الكردية فى العراق و تاريخها و تطورها، الطبعة الاولى، دار المدى للطباعة والنشر، اربيل.

چوارەم: خولاوەكان

یەكەم/ ڕۆژنامە:

- پێشكەوتن، ژ١، ٢٩ نیسانی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ٦، ٣ حوزەیرانی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ٩، ٢٤ حوزەیران ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ١١، ٨ تەممووزی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ١٥ تەممووزی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ١٦، ١٢ ئابی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ ٢١، ٢١ نیسانی ١٩٢١.
- پێشكەوتن، ژ ٣٢، ٢ كانوونی یەكەمی ١٩٢٠.
- پێشكەوتن، ژ٣٧، ٦ كانوونی دووەمی ١٩٢١.

- پێشکەوتن، ژ٤٣، ١٧ شوباتی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٤، ٢٤ شوبات ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٥، ٣ ئاداری ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٦، ١٠ مارسی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٧، ١٧ مارسی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٨، ٢٤ مارسی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٤٩، ٣١ مارسی ١٩٢١
- پێشکەوتن، ژ ٥٣، ٢٨ نیسانی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٦١، ٢٣ حوزەیرانی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٨٠، ٣ تشرینی دووەمی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٨١، ١٠ تشرینی دووەمی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ٨٢، ١٧ تشرینی دووەمی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٨٥، ٨ کانوونی یەکەمی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٨٦، ١٥ کانوونی یەکەمی ١٩٢١.
- پێشکەوتن، ژ٨٧، ٢٢ کانوونی یەکەمی ١٩٢١،
- پێشکەوتن، ژ٨٨، ٢٩ کانوونی یەکەمی ١٩٢١.

- پێشکەوتن ژ٨٩، ٥ کانوونی دووەمی ١٩٢٢.
- پێشکەوتن ژ٩٠، ١٢ کانوونی دووەمی ١٩٢٢.
- پێشکەوتن، ژ ١٠٧، ١١ مایسی ١٩٢٢.
- پێشکەوتن، ژ ١١٠، ١ حوزەیرانی ١٩٢٢.
- پێشکەوتن، ژ١١٢، ١٥ حوزەیرانی ١٩٢٢.
- پێشکەوتن، ژ١١٨، ٢٧ تەمموزی ١٩٢٢.

دووەم: گۆڤارەکان

أ-گۆڤارەکان بەزمانی کوردی:

- خفاف، قادر، کتێبەکەی مێجرسۆن بە کورتی، گۆڤاری گەلاوێژ، ژ٧، ساڵی شەشەم، تەمموزی ١٩٤٥.
- موکریانی، حوسێن حوزنی، مێجەرسۆن، گۆڤاری دەنگی گێتی تازە، ژ٥، ئابی ١٩٤٥.

ب/ گۆڤارەکان بەزمانی عەرەبی:

- سجادی، علاء الدین، أسئلة و جواب و أراء المسئولین و الخبراء و التجار فی مشروع انحصار التبغ، جزء الاول، مجلة نزار(القسم العربی)، عدد ٨، ١٥ تموز ١٩٤٨.
- سجادی، علاء الدین، أسئلة و جواب و أراء المسئولین و الخبراء و التجار فی مشروع انحصار التبغ، جزء الثانی، مجلة نزار(القسم العربی)، عدد ٩، ٣١ تموز ١٩٤٨.

ت/ گۆڤارەکان بەزمانی ئینگلیزی:

- The Kurds of Iraq Author(s): C. J. Edmonds Source: The Middle East Journal, Vol. 11, No. 1 (Winter, 1957), pp. 52-62 Published by: Middle East Institute Stable URL.
- Mason, kenneth, Central Kurdistan, The Geographical Journal, Vol. 54, No. 6(Dec, 1919).

ملخص الموضوع

انعكاس انتاج زراعة التبغ في لواء السليمانية في جريدة پێشكەوتن ١٩٢٠-١٩٢٢

جريدة (پێشكەوتن) من الجرائد التي صدرت في فترة حكم الانكليز في لواء السليمانية بين السنوات ١٩٢٠-١٩٢٢، وتعد هذه الجريدة أول جريدة أصدرت في مدينة السليمانية في كوردستان الجنوبية، وقد تناولت الكثير من المواضيع المختلفة الخاصة بتلك الفترة. وقد ركز بحثنا على موضوع (انعكاس انتاج (زراعة) التبغ في لواء السليمانية) في الجريدة المذكورة.

اشتمل البحث على ثلاثة محاور، حاولنا في المحور الأول التعريف بجريدة (پێشكەوتن) وذلك لأننا عملنا على جانب من جوانب الجريدة، ولهذا كان لزاما علينا التعريف بها وعدم تجاوزها، وقد تناولنا في المحور الثاني سياسة الانكليز في لواء السليمانية تجاه القطاع الزراعي بصورة عامة وانتاج التبغ بصورة خاصة، وقد درسنا في هذا المحور الاسباب التي أدت بالانكليز إلى أن يهتموا بالتبغ كل هذا الاهتمام. أما المحور الثالث الذي حمل عنوان (انعكاس انتاج التبغ في لواء السليمانية في جريدة پێشكەوتن) فقد تحدثنا باسهاب عن هذا الجانب وسلطنا الضوء على جميع المواضيع التي تناولت التبغ في الجريدة، وفي الوقت نفسه وعن طريق الجريدة وما تناولته قدمنا صورة لوضع زراعة التبغ في ذلك العصر ولتلك المنطقة، وبيننا أن انتاج التبغ في السليمانية في ذلك العصر كان له صدى وانعكاس في الجريدة إلى الحد الذي كتبت عنه عشرات المقالات والمواضيع، وهذا ما أوصل الباحث إلى استنتاج مفاده أنه ليس ببعيد عن أن يكون التبغ وأهميته هو الدافع وراء اصدار الانكليز هذه الجريدة، لأنهم كانوا ينظرون بأهمية بالغة تجاه انتاج التبغ في لواء السليمانية.

The portray of The Cultivation of Tobacco in Sulaymaniyah Province in Peshkawtin Newspaper (1920-1922)

Prof. Assistant: Dr Bakhtyar Saaid Mahmoud, a lecturer at the Department of Social Science, College of Basic Education, University of Saladdin

Abstract

Peshkawtin Newspaper issued during British Rule in Sulaymaniyah Province between 1920 and 1922. This newspaper is considered the first Kurdish newspaper in Southern Kurdistan. The newspaper published articles about several different subjects during this period. This paper emphasizes on the portrayal of cultivation of tobacco in Sulaymaniyah province in Peshkawtin Newspaper. It has been divided into three chapters. The first chapter is about the definition of Peshkawtin Newspaper. We believe the definition of the newspaper is necessary because we are studying part of the newspaper. The second chapter analyses the British agricultural policy in the region in general especially its policy on the cultivation of tobacco in Sulaymaniyah Province. The chapter also emphases on the reasons why the British rule promoted tobacco cultivation. The last chapter is about the portrayal of cultivation of Tobacco in Sulaymaniyah province in Peshkawtin Newspaper. The chapter presents and analyses the articles which were published in the newspaper about the cultivation of the tobacco and the situation of agriculture in Sulaymaniyah province. The tobacco cultivation was widely covered by the newspaper. Many articles were written about the cultivation of tobacco in the newspaper. It can be said that the British rule issued the newspaper because of the importance of tobacco cultivation because the British wanted to promote their economic interests in the region.

پاشکۆی ژمارە (١)

ژمارە یەکی ڕۆژنامەی پێشکەوتن کە لە٢٩ نیسانی ١٩٢٠ دەرچووە

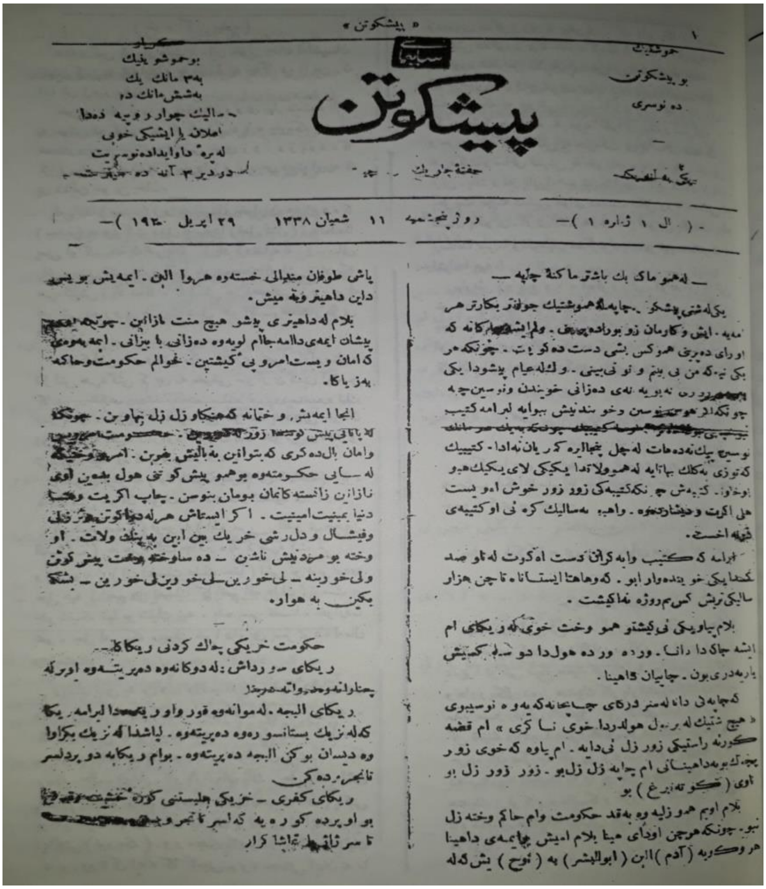

« پیشکوتن »

١

سه‌رمایه‌ی

پیشکوتن

هوشیاریت بو پیشکوتن ده نوسری

[illegible]

بوهموشو یتیك

به ٣ مانك یك

به شش مانك دو

سالیك چوار روپیه ده‌دا

اعلان [illegible] خوبی

له‌ بره‌ داوایدا ده‌نوسریت

[illegible] ٣ آنه ده [illegible]

حفتة جاریك [illegible]

-(ال ١ ژماره ١)- روژ پنجشمبه ١١ شعبان ١٣٣٨ ٢٩ ابریل ١٩٢٠)-

— له‌هموماك یك باشتر ماكنة چاپه —

یکی له‌ شتی پیشكو . چاپه‌ له‌ هموشتیك جوانتر بكارتر هیه . ایش وكارمان زو بوراده‌پرین . [illegible] كانه كه اورای ده‌برن هموكس بشی دست ده‌كویت . چونكه هر یکی نیه‌ كه من بی بینم و تو نی بینی . و كه له‌ عیام پیشودا یکی [illegible] زور نه‌بویه ئه‌ی ده‌زانی خویندن ونوسین چونكه [illegible] نوسن وخوینندنیش ببوایه لبرامه كتیب [illegible]

نوسیج یك نه‌ده‌هات له‌چل پنجا یره كریان نه‌ادا . كتیبیك كه‌تو زی نه‌كلك بهاتایه له‌ هموولاتدا یکیكی لای یکیك هبو [illegible] . كتیبه‌ش چونكه كتیبه‌كی زور زور خوش اوبیست هل اكریت و دیشاریته‌وه . واهبو به‌ ساليك كره نی او كتیبه‌ی [illegible] .

ابرامه كه كتیب وا به‌ كرانی دست اه‌كوت له‌ناو صد كسدا یكی خوینده‌وار ابو . كه‌وهاتا ایستا نه‌ تاچن هزار سالیكی تریش كس بم روژه نه‌اكیشت .

بلام پیاویكی نی گیشتو همو وخت خوی كه ریكای ام ایشه چاكدا دانا . ورده ورده هولدا دو [illegible] كیش یاریده‌دری بون . چاپیان داهینا .

كه چاپه‌ی دانا له‌ سر درگای چاپخانه‌كه‌یه‌وه نوسیبوی « هیچ شتیك له‌ [illegible] هولدردا خوی نشاكری » ام قطعه كورته راستیكی زور زل تی دایه . ام پیاوه كه خوی زور پچوك بو به‌ داهیناني ام چاپه زل زل بو . زور زور زل بو اوی ([illegible]) بو

بلام اوهم هموزلیه وه به‌ قد حكومت وام حاكم وخته زل نبو . چونكه هرچن اوداي هینا بلام ایمش چاپه‌ی داهینا هروكو به (آدم) ابن (ابوالبشر) به (نوح) یش كه له

پاش طوفان منداڵي خسته‌وه هروا الین . ایمه‌یش بو پنیو داین داهینر وته میش .

بلام له‌ داهینری پیشو هیچ منت نازانین . چونكه [illegible] پیشان ایمه‌ی دا امه‌ جام لویه‌وه ده‌زانی یا بیزانی . ایمه [illegible] كامان و یست امرو پی گیشتین . خوالم حكومت وحاكمه به‌ز یاكا .

انجا ایمه‌ش و خیاتانه كه هنیكاو زل زل بهاو بن . چونكه له پاتای پیش [illegible] زور [illegible] . حكومت [illegible] وامان بال ده‌كری كه بتوانین به‌ باڵیش بفرین . امرو [illegible] له سایی حكومته‌وه بوهمو پیش كوتنی هول بدین اوی نازانین زانسته‌ كانمان بومان بنوسن . چاپ اكریت و [illegible] دنیا ببینیت امینیت . اكر ایستاش هر له‌ [illegible] وفیشال ودل رشی خریك بین ابین به‌ پنكی ولات . او وخته بو هیچ نیش ناشین — ده‌ ساوخته [illegible] پیش كوتن ولی خو ربنه — لی خو رین سلی خو رین لی خو رین — [illegible] بكین به‌ هواوه

حكومت خریكی چاك كردنی ریكاكا —

ریكای [illegible] رداش : له‌ دوكانه‌وه دمری یته‌وه اوری له [illegible]

ریكای الیبه . له‌ موانه‌وه قور واو ریكه‌دا لبرامه ریكا كه له‌ نزیك بستانسو ره‌وه ده‌بریته‌وه . لپاشدا كه نزیك بكراوا وه‌ دیسان بو كن الیبه ده‌بریته‌وه . بوام ریكابه دو [illegible] تانجر ده‌كن .

ریكای كفری — خریكی هلبستنی كوره [illegible] بو او پرده كوره‌یه كه اسر تانجر و [illegible] تا سر [illegible] تاشا كرار

دوا ژمارەی ڕۆژنامەی پێشکەوتن ٢٧ تەمموزی ١٩٢٢

پیشکوتن   صحیفه ۱

هوشنیك
بو پیشکوتن
ده نومری
—
یکی به آنه یکه

سلیمانی

پیشکوتن

حفتهٔ جاریك درده چیت

کریار
بو هموشو ینیك
به ۳ مانك یك
به شش مانك دو
به سالیك چوار روپیه دهدا
اعلان یا ایشیکی خوبی
له برهٔ دوابیدا ده نومرپت
بردودیر ۳ آنه دهسینریت

سال ۳ ژماره ۱۱۸ [پنجشنبه] ۲ ذی الحجه ۱۳٤۰ ۲۷ جولای ۱۹۲۲

انتخابی اعضای تازه بو شار

له اعضای محترمهٔ مجلسی لوا که له طرف شاری سلیمانیه وه منتخب بوت لبرامه دوان یان استعفایان کردوه حق قریب بو ام دو جی یه انتخاباتی تازه دهکریت .

لبرایش زوری خوی جناب حاجی ابراهیم اغا نهیتوانیوه له مجلس دا دوام بکات له بغداده وه استعفای کردوه و جناب عبد الفتاح چلبی افندی لبرامه ک توشی ناساغی بوه بو قبول کردنی استعفای مراجعت به حاکم سیاسی کردوه . مع التأسف حاکم سیاسی هردو استعفای قبول کرد .

بو نامزدبون . و بو رأی دان له لایخ مجلس لواوه ترتیبیکی تازه دانراوه و مواد و تفصیلاتهکی بواسطهٔ دایرهٔ بلدیه وه به همو کرهکی شاردا بلاوده کرته وه لستهٔ اسامی اوانه که حق رأی یان هیه قیدده کریت وهچکسیک حق رأی هیه لازمه چاوی لی بیت که ناوهکی له لستهٔ محلهٔ خوی داکیرابی .

§

روتیر

اظهارات مندوب سوویت له لاهی

. لندن ۹ تموز — له بیانیك ورکیراوه که وا دهچیته

حقله وه له نشریاتی امرو که مجلس صادری کردوه له پارس درده کویت که کراسین له قسه کردن لکل سیر فلیب لوبدکریم دا تصریحی کردوه که او نشریاتی رسمی یه مندوب سویت له لاهی دریکردوه به لغو دهژمیرریت و هیچ اینشی بی ناکریت . له رأی تایبتی خوی . که ممکنه دانهوهی صدی نود له املاك مخصوص اوی دانرا بو خارج . و لو مندوبهکان رسماً الحاح یان دهکرد بو تسلیم نهکردنی اوه .

اصرار روسیه

مندوبهکان روس اصرار دهکن له طلبی خویان دا که قرضیکیان بدرتی پیش اوهکه جوابیکی نهائی بدهنهوه له خهوس قرض و دانهوهٔ اوه که واجبه لسر روس اعترافیان پی بکات .

هوالی روژ هلات

جمعیت یاریدهری منکوبی انادول

له قدس کومایك تشکیلی کرد له ژیر ام عنوانه دا غایهیان اویه که اعانه کوبکنهوه بو اوانه که منکوب و توشی بلا بون له انادولی . صندوقی پچوك لبر هی درکا دانرا .

—